

Araştırma Makalesi

Yeni Türk Edebiyatı'nın Dönemlerine Yönelik Alternatif Bir Yaklaşım

*An Alternative Approach Towards The Periods of New Turkish Literature*Ahmet BOZDOĞAN¹1. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, abozdogan@cumhuriyet.edu.tr

Öz: Türk edebiyatının Tanzimat sonrasındaki aşağı yukarı 180 yıllık süreci, edebiyat tarihçiliğinde "Yeni Türk Edebiyatı" adıyla tanımlanır. "Yeni Türk Edebiyatı", bu uzun süreçte üretilen edebî eserlerin niteliklerinde ve onları üreten ediplerin edebiyat anlayışlarında meydana gelen değişimlere göre edebiyat biliminin benimsediği metotlar içinde belli dönemlere ayrılır. Bugüne kadarki edebiyat tarihi çalışmalarında yapılan "Yeni Türk Edebiyatı" dönem tasnifleri, edebiyat sanatına ilgi duyan ve Türk edebiyatı tarihi hakkındaki bilgi birikimini artırmak isteyenlerin ihtiyacına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Ama bu tasnifler, günümüz itibarıyla yakın geçmiş de içine alacak şekilde güncellenme ihtiyacı taşımaktadır. Ayrıca, bu tasniflerin yeni bilgiler ışığında yapılan değerlendirmelerden hareketle eleştirilecek tarafları da bulunmaktadır. Bu yüzden "Yeni Türk Edebiyatı" için yeni bir dönem tasnifi yapmak kaçınılmaz ihtiyaç hâline gelmiştir. Söz konusu ihtiyaca binaen, bu çalışmada, Tanzimat'tan günümüze kadarki süreci içine alan "Yeni Türk Edebiyatı"nın yeni bir dönem tasnifi teklifi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Atatürk Dönemi

Abstract: The period of Turkish literature following the Tanzimat reforms, spanning roughly 180 years, is defined in literary historiography as "New Turkish Literature." Within the methodologies adopted by literary science, "New Turkish Literature" is divided into specific periods based on the transformations that occurred in the qualities of the literary works produced during this lengthy period and in the literary understanding of the writers who created them. The period classifications of 'New Turkish Literature' employed in previous literary history studies have significantly contributed to the needs of those interested in the art of literature and seeking to expand their knowledge of Turkish literary history. However, these classifications necessitate an update to encompass the recent past. Additionally, some aspects of these classifications warrant criticism based on evaluations made in light of new information. Consequently, establishing a new periodization for 'New Turkish Literature' has become indispensable. In response to this need, this study presents a novel periodization proposal for "New Turkish Literature," encompassing the period from the Tanzimat to the present day.

Keywords: Tanzimat Period, II. Abdülhamit Period, 2nd Constitutional Monarchy Period, The Republican Period, Atatürk Period

Atıf: Bozdoğan, A. (2024). "Yeni Türk Edebiyatı'nın Dönemlerine Yönelik Alternatif Bir Yaklaşım". *Edebî Eleştiri Dergisi*, 8(2): 182-211.

DOI: 10.31465/eeder.1497602

Geliş/Received: 07.06.2024

Kabul/Accepted: 26.09.2024

Yayın/Published: 22.10.2024

Giriş / Kuramsal Çerçeve

Edebiyat biliminin alt disiplinlerinden biri durumundaki “edebiyat tarihi” çalışmalarının ilk izlerini İ. Ö. V. Yüzyıl’a kadar geri götürülmek mümkün olmakla birlikte (Aytaç, 2003: 239) bu alandaki modern çalışmaların XIX. Yüzyıl’da belli bir sistematığe kavuşmaya başladığı söylenebilir. Buna karşın “bir edebiyat bilimi terimi olarak ‘edebiyat tarihi’ nin tanımında şimdiye kadar ortak bir görüşte birleşilememiştir” (Çetin, 2012: 11).

Bu alanla ilgili farklı tanımlarından birini Gürsel Aytaç şu cümlelerle kayda geçirmiştir: “Edebiyatın tarihsel ilişkileriyle ve gelişimiyle uğraşan, ulusal ya da ulusüstü dünya edebiyatının tarihsel sürecini ortaya koymaya çalışan bir edebiyat bilimi dalı” (Aytaç, 2003: 239).

Mehmet Önal da edebiyat tarihini “Bir milletin tarih sahnesine çıkışından başlamak üzere zamanımıza kadar meydana getirdiği edebî eserleri kronolojik ve sistematik bir şekilde inceleyen disiplin” (2008: 80) diye tanımlar.

Türk edebiyatı tarihçiliğinin önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar ise edebiyat tarihi ile ilgili şu nitelemeyi yapar:

“Edebiyat vâkıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulûsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir” (Tanpınar, 1988: IX).

Fransız edebiyat tarihçisi Gustave Lanson “Edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin bir kısmıdır. (...) Tarihin diğer şubeleri gibi edebiyat tarihi de umumî vakıalara yetişmeğe, temsili bir mahiyette olan vakıaları diğerlerinden ayırmağa, umumî ve temsili vakıaların teselsülünü kaydetmeğe çabalar.” (1937: 6-7) cümleleriyle edebiyat tarihinin tanımını ve niteliğini kayda geçirir.

Türk edebiyatı tarihçiliğinin önemli temsilcilerinden Fuad Köprülü de “Edebiyat tarihi, umumiyetle tarihin -daha açık ifade ile medeniyet tarihinin- en mühim bir kısmıdır.” (2020: 27) diyerek Lanson’un görüşlerini paylaşır.

Yukarıda verilenlerde veya daha başka tanımlarda nüans taşıyan yaklaşımlar görülmesine karşın bunların hepsindeki ortak taraf, kronolojiye vurgu yapılmış olmasıdır. Bununla birlikte, edebiyat tarihçiliğinde kronolojinin belli durakları bulunmasına; yani ele alınan, üzerinde kanaat belirtilen edebiyatın tarihsel sürecinin belli zaman dilimlerine ayrılmasına yönelik genel bir eğilim de vardır.

Kronolojiyi esas alarak edebiyatın tarihini belli dilimlere ayırıp tasnif etmeye çalışmak, bütün milletlerin edebiyat geçmişiyle ilgili bir çalışma alanıdır. Bu çalışma, ele alınan edebî birikimi tasnif etmeye yardımcı olduğu gibi, tasnif edilen edebî birikimin yeni kuşaklara öğretilmesine; yani edebiyat biliminin bir başka alt disiplini durumundaki “edebiyat eğitimi” alanına da katkı sağlar.

Edebiyat tarihçiliğinde ele alınan edebî süreci kronolojik esaslı bölümlere ayırmak, coğrafya bilminde dünya üzerindeki varlığı sanal olarak kabul edilen enlem ve boylamlara benzetilebilir. Nasıl ki coğrafyacılar sanal olarak kabul ettikleri çizgilerle dünya üzerinde birtakım yer tespitleri yapıyorlarsa edebiyat bilimciler de tarih şeridi üzerinde sanal olarak kabul ettikleri bölümlere çizgileriyle edebiyat tarihini belli dilimlere ayırabilmekte ve buradan hareketle bazı hükümlere varabilmektedirler. Ancak, coğrafya bilmindeki ölçütün numerik olması sebebiyle ayırım çizgilerinin kesinlik arz etmesine karşın edebiyat bilmindeki ölçütün değerlendirmeyi yapan edebiyat bilimcisinin sürece ve edebî malzemeye yaklaşımıyla ilgili olması münasebetiyle edebiyat tarihçiliğinde kullanılan kronolojik bölümlere çizgileri elastikiyet gösterebilmektedir.

Örneğin Türk edebiyatı tarihçiliğinde Tanzimat Dönemi Edebiyatı'nın başlangıç tarihi, birçok edebiyat bilimcisine göre Şinasi ve Âgâh Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval*'i yayımlamaya başladıkları 1860 iken; İnci Enginün, hazırladığı edebiyat tarihi kitabına *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* adını vermek suretiyle Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nı "hazırlık dönemi" diye nitelediği bir süreçle birlikte 1839'daki Tanzimat Fermanı ile başlatmıştır. Benzer şekilde *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)* (Korkmaz vd.), başlıklı çalışmada da "Yeni Türk Edebiyatı'nın başlangıç tarihi olarak 1839'un alınmış olması, edebiyat tarihçiliğinde süreçlerin bölümlenmesinde farklı yaklaşımların olabileceğine delildir. Çünkü "Genel olarak sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanında olduğu gibi edebiyat tarihçiliğinde de ortak doğrular sadece metinlerin doğru okunmuş olması, bir de tarihe, biyografiye dayanan objektif bilgiler hakkındadır. Bunun dışındakiler yorumdur, az veya çok subjektif değerlendirmeleri ihtiva eder. Edebiyat tarihçiliğindeki tasnifler de böyledir" (Okay, 2005: 215).

Buna karşın edebiyat bilimcilerin edebiyat tarihini kronolojik bölümlere ayırırken yaptıkları yorumlar ve subjektif değerlendirmeler, elbette keyfî değildir. Her bir edebiyat tarihçisinin benimsediği metodun sosyal bilimlerin kendi kabulleri içinde bilimsel bir dayanağı vardır ve bu dayanaklar her bir edebiyat tarihçisini farklı bir edebiyat tarihi metodu geliştirmeye veya var olan metotlardan birini tercih etmeye ya da eleştirmeye yönlendirmiştir.

Wellek ve Warren, edebî devir değişiminin tespitinde eseri esas alırlar; ama değişimi tetikleyen başka etkenlere de dikkat etmek gerektiğine; eserlerin dilinde, temalarında ve tekniklerinde baş gösteren değişikliklerin yanında sosyal etkileri de gözden uzak tutmamak gerektiğine dair inançlarını, "Değişiklikleri açıklamanın bir yolu sosyal ortamdan çıkan mücadeleleri ve baskıları ileri sürmektir." (1983: 369) cümlesiyle ifade ederler.

Orhan Okay, Fransız edebiyat tarihçiliğinin önemli bazı edebiyat bilimcilerinden ve onların yazdığı edebiyat tarihlerinden bahsederken söz konusu edebiyat tarihçilerinin edebiyatı kronolojik olarak bölümlere ayırma konusundaki yaklaşımlarını da kayda geçirir:

"Fransız edebiyatının çeşitli devirlerini konu edinen pek çok edebiyat tarihi yazılmıştır. Bunların başlıcaları ve bunların edebiyat tarihçiliğine olan önemli katkıları şöyle sıralanabilir: Villemain'in eseri olan *Cours de littérature française* (Fransız edebiyatı dersleri, 1828), çağının edebî zevkini ve formasyonunu aksettiren gerçek bir edebiyat tarihi olup kendisinden sonraki pek çok edebiyat tarihçisinin takip edeceği ve geliştireceği 'tarihî metod'un edebiyata uygulanmasını başlatmıştır. Villemain çalışmasında, edebî eserlerin siyasî, fikrî ve dinî ilgisini de araştırmıştır. Nisard'ın edebiyat tarihi (1844), kabul edilmiş ve benimsenmiş usta yazarları esas alan dogmatik bir anlayış getirir. Sainte-Beuve, çeşitli eserlerinde edebî şahsiyetlerin hayatlarına ve psikolojilerine önem verir. Hippolyte Taine edebiyat tarihi teorisini ırkî karakter, çevre ve çağ gibi üç temel ilişki üzerine kurar. Edebî eserlerin toplumun manevî değerlerinden ve dehalarının mahsulü olarak doğduğunu, böylece bir çeşit determinizmin rolü olduğunu ileri sürmüştür. Brunetière, Darwin'in nazariyesinden hareket ederek edebî türlerin gelişmesi ve birbirine intikalini esas alan bir metot uygular. Edebiyatı daima tarihî bir çerçeve içinde düşünmüş olan Lanson ise edebî eseri sosyal hayatın bir tezahürü olarak benimsemiştir. Ona göre edebiyat tarihi medeniyet tarihinin bir parçasıdır. Lanson edebî esere yaklaşımda hem bu temel prensibi hem de izlenimci tenkidi kabul etmiştir" (Okay, 2005: 207).

Yukarıda baştan beri yapılan değerlendirmelerden ve en son yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere edebiyat tarihçisinin ele aldığı edebî süreci bölümlere ayırmasında birtakım farklı metotlar kullanılmaktadır. Nuri Sağlam, edebiyat tarihçiliğinde kullanılan yöntemlere dair aşağıdaki değerlendirmeyi yapar:

"Edebiyat tarihi çalışmalarında takip edilecek yöntemler, Türk edebiyatı tarihi için hayli karmaşıktır. Bilindiği gibi edebiyat tarihi incelemelerinde genetik, estetik, psikolojik ve sosyolojik olmak üzere

belli başlı dört çeşit metot vardır. Ayrıca bu metotların işe gelen kısımlarını alarak duruma ve ihtiyaca göre meydana getirilen eklektik bir metot daha söz konusudur” (2006:21).

Orhan Okay da bu konuyla ilişkili olmak üzere şu değerlendirmeyi yapar:

“Edebiyat tarihçisi çok defa aynı zamanda tenkitçidir. Bir edebiyat tarihçisinin edebî esere yaklaşmasındaki felsefesi edebiyat tarihinin de esasını oluşturur. Böylece dogmatik, determinist, izlenimci, tarihçi, sosyolojist, fizyolojist, evölüsyonist, pozitivist ve Marksist tenkit teorilerine bağlı edebiyat tarihi anlayışları ortaya çıkmıştır. Bir edebiyat tarihi tertibinde bu görüşlerden biri veya birkaçı esas alınarak farklı planlarda gelişmeler düşünülebilir” (1994: 403).

Ömer Solak ise “Edebiyat tarihi yazıcılığında etkili olan metot ve yaklaşımları tasnif ederken şöyle bir genel manzara ortaya konabilir:” (2014: 11) dedikten sonra, edebiyat tarihi yazıcılığında birer metot veya yaklaşım olarak şu başlıkları sıralar:

Filolojik dönemin Pozitivist edebiyat tarihçiliği,

Yorumsamacı (Hermenötik) edebiyat tarihi,

Darwinist edebiyat tarihçiliği,

Marksist edebiyat tarihçiliği,

Tür tarihçiliği yaklaşımı,

Eser odaklı edebiyat tarihçiliği,

Edebiyat tarihinde “devir ruhu” yaklaşımı,

Geçmişin yeniden inşası,

Dil tarihi temelli edebiyat tarihi anlayışı,

Fikir tarihçiliği yaklaşımı,

Biyografik seçki olarak edebiyat tarihçiliği,

Siyaset bilimsel edebiyat tarihçiliği,

Kültürel çalışmalar geleneğinin edebiyat tarihçiliği,

Edebiyat tarihçiliğinde feminist yaklaşım,

Edebiyat tarihçiliğinde Yeni Tarihselci bakış,

Karşılaştırmalı edebiyat tarihçiliği yaklaşımı,

Dünya edebiyatı tarihi olarak edebiyat tarihi,

Sanat tarihi olarak edebiyat tarihi,

İzlenimci edebiyat tarihçiliği,

Okur odaklı edebiyat tarihi metodu,

Monografik edebiyat tarihçiliği (Solak, 2014: 10-22).

Solak’ın burada saydığı başlıkların tamamının birer metot veya sistematik yaklaşım olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, edebiyat tarihi yazıcılığında bunlardan herhangi birini kullanmanın diğerlerine kıyasla çok daha doğru olduğundan veya kesin üstünlüğünden bahsetmek mümkün olsa bile bunu ispat etmek mümkün değildir. Hatta Ahmet Hamdi Tanpınar, “tarihte metot, muayyen şartların, kronoloji ve vesikaların ihmal edilmemesi dışında biraz da mevzuun emrinde ve onun telkiniyledir. Kaldı ki bütün bu nazariyeler ancak bir giriş kapısı olabilirler; o kapıdan girilir girilmez tarihin ve konunun icapları kendilerini duyurmağa başlar.” (1988: X) diyerek edebiyat tarihi yazımında sadece bir metoda bağlanmanın neredeyse imkânsız olduğuna dair kanaatini dile getirir. Çünkü herhangi bir edebî süreci ele alan edebiyat tarihçisi, kendi bilimsel birikiminden hareketle değerlendireceği süreçte gerçekleştirilen edebî faaliyetlerin

niteliklerini, ediplerin sürecin içinde benimsedikleri tavrı; meydana getirilmiş olan edebî eserlerin dilini, üslubunu, muhtevasını; edebiyat ortamının durumunu ve bu ortamda üretilmiş eserlerle ilgilenen kitlenin onlara karşı beğeni tutumunu vb. hususları dikkate alarak üzerinde çalıştığı edebî süreci yukarıdaki yaklaşımlardan hangisini kullanmak suretiyle tasnif edeceğine karar verir. Bazen de bu metotlardan birkaçını bir arada kullanır. Hatta çoğu zaman birkaç metodu bir arada kullanmak kaçınılmaz olur. Bu durum, her milletin edebiyat tarihçiliği için olduğu gibi Türk edebiyatı tarihçiliği için de geçerlidir.

1. Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Dönem Anlayışı ve Yeni Türk Edebiyatı'nın Mevcut Dönem Tasnifleri

Türk edebiyatının tarihini yazan edebiyat tarihçileri genellikle birden fazla metodu bir arada kullanarak süreci dönemlere ayırmışlardır. Nitekim *19'uncu Asır Türk Edebiyat Tarihi* adlı eserin “Ön Söz”ündeki “...metodda (...) Brunetiere'in ‘nevilerin gelişmesi’ ana fikrine dayanan metoduyla devir veya asır bölümlerini esas alan oldukça klasikleşmiş edebiyat tarihi metodunu, Almanlardan Petersen ve Wechssler'in Fransızlardan eserlerini yakından tanıdığımız Albert Thibaudet'nin nesiller görüşüne ve Taine'in bilhassa zaman ve muhit fikirlerine sık sık başvurduk.” (Tanpınar, 1988: IX) şeklindeki cümleler ve *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserin “Ön Söz”ündeki “Bu kitapta tâkibedilen metod, önce genetique metoddur. (...) Sonra mukayeseli edebiyat metodudur. (...) Nihayet üçüncü metod, fiş metodudur.” (Banarlı, 1987: II) şeklindeki cümleler, kaleme alınan Türk edebiyatı tarihlerinde birden fazla metodun bir arada kullanıldığına delildir.

Edebiyat tarihçisinin hangi yöntemi kullanacağı, onun ele aldığı süreci nasıl tasnif edeceğine; dolayısıyla Türk edebiyatını hangi ölçütlere göre dönemlere ayıracağına karar vermesini sağlar.

Fuad Köprülü, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir cüzü olarak gördüğü için Türk edebiyatını kronoloji şeridinde bölümlere ayırırken medeniyet tarihinin edebiyat hayatı ve edebî eserler üzerindeki yönlendirici etkisini referans almıştır.

Türk edebiyatının kronoloji içinde belli dilimlere ayrılması işinde Fuad Köprülü'den itibaren kabul görmüş genel bir kanaat vardır. Buna göre Türk edebiyatı,

1. İslamiyet'ten evvel Türk edebiyatı
 2. İslam medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı
 3. Avrupa medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı
- olmak üzere üç büyük sürece ayrılır (Köprülü, 2020: 31).

Fuad Köprülü, bu tasnifinde edebiyat tarihini “medeniyet tarihinin bir şubesi” diye nitelemek suretiyle onun zeminine bir yöntem getirmiştir. Türk edebiyatı tarihiyle ilgili daha önceki çalışmalarda edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir şubesi olarak görme yaklaşımının izleri vardı; ama bu sadece “iz”den ibaretti. Bu eserde artık daha sonrakilere -sınırları ve ölçüleri tartışılabilir olsa da- sağlam bir yöntem ve uygulama gösterilmiştir (Polat, 2012: 316).

Köprülü'nün bu tasnifi zaman zaman değiştirilmeye veya onun yerine alternatif tasnifler getirilmeye çalışılsa da Türk edebiyatı tarihçiliğindeki uygulamalar, bu şablonun kullanılmasının genel kabul gördüğüne işaret etmektedir.

Özellikle XX. Yüzyıl'ın sonlarında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından ve o coğrafyadaki Türk devletlerinin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, başta Türkiye'dekiler olmak üzere bütün Türk Dünyası'ndaki Türk edebiyatı bilimcilerinin başlangıçtan günümüze kadarki Türk edebiyatını bütünlüklü şekilde ele alıp bunun topyekûn bir tarihini yazma arzusu, farklı yöntemlerin kullanılmasını ve buna bağlı olarak farklı dönem anlayışlarını ve farklı tasnifleri de

beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bütün Türk edebiyatının Türkiye sahasındaki kronolojisini takip ederken yapılan tasnifte Köprülü'nün ortaya koyduğu şablon hâlâ geçerliliğini ve yaygın kullanımını devam ettirmektedir. Fakat Türk edebiyatının Türkiye sahasındaki tarihini kayda geçiren edebiyat tarihçilerinin “Avrupa medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı”nı (akademik camiadaki yaygın adıyla söylemek gerekirse “Yeni Türk Edebiyatı”nı¹) kendi içinde kronolojik olarak nasıl tasnif etmek gerektiğine dair tam bir fikir birliğinde olmadıkları görülmektedir.

Yeni Türk Edebiyatı'nın kendi içindeki dönemsel tasnifiyle ilgili “kırıntı” ya da “ilk adımlar” diye nitelendirilebilecek fikirler, Türkiye’de, adında “edebiyat tarihi” ibaresi bulunan ilk eser durumundaki Abdülhalim Memduh’un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*’sinden itibaren görülmekle birlikte bu konuda edebiyat tarihçiliği bakımından olgunlaşmış hükümlerin ancak Cumhuriyet yıllarında verilmeye başladığı söylenmelidir.

Yeni Türk Edebiyatı'nın kendi içindeki dönemlere ayrılması hususunda, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren çeşitli öneriler ortaya konulmuştur. Bunlardan biri İsmail Habib (Sevük) tarafından 1924 yılında *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* adıyla kaleme alınan; ardından da bu eserin tadil edilmesiyle 1931’de ilk baskısı yapılan *Edebî Yeniliğimiz* adlı çalışmadır. Sevük bu eserinde, Tanzimat sonrasındaki Türk edebiyatını şu başlıklar altında tasnif eder:

“Tanzimat Edebiyatı, Servetifünun Edebiyatı, Meşrutiyetten Sonra, Türkçülük Cereyanı, Son Fasal” (Sevük, Tarihsiz: 558-559).

Agâh Sırrı Levend ise “Türkçülük ve Millî Edebiyat” başlıklı makalesinde, Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatını “Millî Edebiyat” diye adlandırarak bu edebiyatı “Arayış Devri”, “Uyanış Devri” ve “Kurtuluş Devri” adlarıyla üç alt devre ayırır (1961: 156-206).

Bu tasnifte “Arayış Devri”, Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e kadarki süreci; “Uyanış Devri”, Türkçülüğün doğuşuna referanslanan II. Meşrutiyet’in başlangıcından Millî Mücadele’ye kadarki süreci; “Kurtuluş Devri” de Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasından sonraki Cumhuriyet yıllarını içine almaktadır.

Yeni Türk Edebiyatı'nın dönemlere ayrılmasıyla ilgili zaman içinde bu örneklerle benzeyen veya bunlardan ufak tefek farklarla ayrılan başka tasnifler de yapılmış olmakla birlikte (bkz. Acehan, 2011), Türk edebiyatı tarihçilerinin en çok iltifat ettiği ve edebiyat kamuoyunda da en fazla referans verilen tasniflerden biri, Kenan Akyüz’ün önce bütün Türk kültürü üzerine ana bilgileri vermek için Batı’da yayımlanan bir kaynak eserde (*Philologia Turcicae Fundamenta*) Fransızca olarak yer alan, ardından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin *Türkoloji* dergisinde makale formatında yayımlanan; en sonunda da *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* adıyla kitaplaştırılan (Akyüz, 1990: 3) çalışmasındaki tasniftir.

Söz konusu çalışmada, Tanzimat sonrası Türk edebiyatı dönemler itibarıyla şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Tanzimat Devri Türk Edebiyatı (1860-1896)
2. Servet-i Fünun Devri (1896-1901)

¹ Köprülü'nün “Avrupa medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı” diye tanımladığı edebî süreç, Türkiye’deki edebiyat tarihçileri tarafından zaman zaman “Batı Tesirinde Türk Edebiyatı”, “Modern Türk Edebiyatı”, “Yenileşme Devri Türk Edebiyatı”, “Türk Teceddüt Edebiyatı” vb. farklı adlarla tanımlanmıştır. (Ercilasun, 1997: 736). Bu çalışmada, bahsi geçen adlandırmaların hangisinin tercih edilmesi gerektiğine dair bir tartışma açmadan akademik camiadaki yaygın kullanım durumunda bulunan “Yeni Türk Edebiyatı” adlandırması tercih edilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında da -özel durumlar hariç- bu adlandırma tercih edilecektir.

3. Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat

4. Fecr-i Ati Devri (1909-1913)

5. Millî Edebiyat Devri (1911-1923) (Akyüz, 1990: 4)

Akyüz'ün bu tasnifi Türk edebiyatının Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki sürecini ele aldığı için bu tasnifte 1923 sonrasına dair bir hüküm yoktur. Akyüz, 1860-1923 arasına dair burada yaptığı tasnifin tarihsel sınırlarını başka bir çalışmasında aşağı yukarı aynen tekrarladıktan sonra (1997a: 565-596), o çalışmasının devamında, "Edebiyatın, içinde doğup geliştiği ülkedeki siyasî, sosyal, iktisâdî ve kültürel şartlarla yakın bağlantısı dikkate alınınca, Türk edebiyatının Cumhuriyet devrindeki gelişmesini de bu dönemin umûmî gelişmesi ve safhaları içinde ele almaktaki zarûret kendiliğinden ortaya çıkar." (1997b: 599) diyerek görüşünün dayanağını açıklayıp, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın 1923'ten 1980'e kadarki kısmını da şöyle tasnif eder:

"1923'ten sonraki Türk edebiyatını, Cumhuriyet devri tarihinin başlıca şu üç bölümü içinde incelemek gerekecektir:

I) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Harbi'nin başladığı tarihe kadarki dönem (1923-1939).

II) İkinci Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs hareketine kadar olan dönem (1939-1960).

III) 27 Mayıs 1960 hareketinden 12 Eylül 1980 hareketine kadarki dönem (1960-1980)" (Akyüz, 1997b: 599)².

Zaman zaman Türk edebiyatı tarihçilerinin kendi bilimsel kanaatlerini de kullanmakla birlikte Kenan Akyüz'ün tasnifini esas alarak yeni tasnif denemeleri yaptıkları da görülmektedir. Örneğin Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat* adlı eserde Yeni Türk Edebiyatı'nın dönemleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Tanzimat Devri Türk Edebiyatı

2. Servet-i Fünun Edebiyatı

3. Servet-i Fünun Dışı Türk Edebiyatı

4. II. Meşrutiyet Döneminde Türk Edebiyatı

5. Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı (TKAE, 1992: 377-547).

Benzer şekilde, ortaöğretim öğrencileri için hazırlanan bir ders kitabında da yine Kenan Akyüz'ün çalışmasının referans alındığı izlenimi veren tasnif şöyledir: "... Batı kültürüyle yetişen yeni kuşak sanatçıları, Batı edebiyatı yolunda yeni bir çağır açmışlardır. Bu edebî dönem; Tanzimat edebiyatı, Servetifünun edebiyatı, Fecriâtî edebiyatı, Millî Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı olmak üzere dönemlere ayrılır" (Filazi vd., 2022: 22).

Kenan Akyüz'ün kendi içinde 1923'ten 1980'e kadar üç alt döneme ayırdığı Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nı İnci Enginün ise "...bin bir siyasî, sosyal ve sanat görüşleriyle parçalanmış olan Yeni Türk Edebiyatı, siyasî ve sosyal zemin dikkate alınmadan açıklanamaz." (2010: 14) görüşünü taşıdığından, "Şiir" türünde,

"1923-1940 Dönemi",

"1940-1960 Dönemi" ve

"1960 Sonrası" olmak üzere üç;

"Hikâye ve Roman" türünde ise

² Kenan Akyüz'ün Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın tasnifine yönelik burada söz konusu edilen çalışması, bazı cümle değişiklikleri ve kısmî eklemeler ya da çıkarmalarla birlikte başka bir kaynak (1983: 174-201) içinde de yer almaktadır.

“1923-1945 Dönemi” ve

“1946-1980 Dönemi” olmak üzere ikiye ayırır (2001: 5-6).

Buraya kadar sıralanan örneklerden anlaşıldığına göre edebiyat tarihçileri, edebiyat hayatının siyasal, sosyal ve kültürel hayatla ilişkilerini dikkate alarak ve birden fazla metodu bir arada kullanarak Türk edebiyatını dönemlere ayırmışlardır.

2. Yeni Türk Edebiyatı'nın Genel Kabul Gören Dönem Tasniflerine Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme

Edebiyat tarihini çeşitli ölçütlere göre kronolojik süreçlere ayırma ameliyesinde zaman zaman edebiyat dışı referanslara başvurulması, özellikle “siyaset bilimsel edebiyat tarihçiliği”nin kullandığı siyasal dönüm noktalarının referans alınması yöntemi, “edebi devirlerin adlarını ve temel sosyal karakteristiklerini belirleme işini sosyal ve siyasal tarihçilere bırak(tığı)” (Solak, 2014: 18) gerekçesiyle eleştirilse bile edebiyatın sosyal ve siyasal hayatla iç içeliği, hatta edebiyatın siyaset, felsefe ve inanç dünyasıyla inkâr edilemez bağlantıları ve “edebiyat tarihinin medeniyet tarihinin bir cüzü olması” gibi etkenler, edebiyatın dönem tasnifinde siyasal dönüm noktalarını referans almayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu kaçınılmazlık, edebiyat tarihçisinin keyfi tercihinden ileri gelmez. Siyasal dönüm noktalarının sadece siyasal hayatı değil; onunla bağlantılı hayatın her alanını etkilemesi ve yönlendirmesi, edebiyat tarihçisini böyle davranmaya zorlar. Bir edebiyat tarihçisi ele aldığı süreci dönemlere ayırırken, zaman içinde meydana getirilen eserlerin diline, üslubuna, şekline, muhtevasına; bunların meydana getirilmesindeki yönlendirici etkilere bakarak karar verir. Daha açık söylemek gerekirse edebiyat tarihçisi sübjektif biçimde bir dönüm noktası tespit ettikten sonra bu dönüm noktasının öncesinde ve sonrasında üretilmiş eserlerin özelliklerini veya bunların meydana getirilmesindeki yönlendirici sebepleri sıralamaya kalkmaz. Tam tersine, edebiyat tarihçisi, önce kronolojik süreçteki eserlerin diline, üslubuna, şekline, muhtevasına ve bunların meydana getirilmesindeki yönlendirici sebeplere dair tespitlerini yaptıktan sonra sürecin bir noktasından itibaren söz konusu niteliklerde değişme gerçekleştiğini fark ederek o noktayı dönüm noktası olarak kabul eder. Ardından da o dönüm noktasının tarih şeridinde nereye denk geldiğine dair bir hüküm verir. İşte bu aşamaya kadar elde edilmiş veriler, söz konusu dönüm noktasına ad verme işinde edebiyat tarihçisini çoğu zaman ister istemez siyasal dönüm noktalarına götürür. Çünkü biraz önce ifade edildiği üzere siyasal gelişmeler ve dönüm noktaları hayatın her alanını etkilediği gibi edipleri ve onların meydana getirdiği eserlerin niteliklerini de etkiler.

Sadece Türk edebiyatı tarihçiliğinde değil; başka milletlerin edebiyat tarihçiliğinde de kronolojinin bölümlenmesinde siyasal dönüm noktalarının referans alındığı örneklere rastlamak hiç de zor değildir. Çünkü -tekraren vurgulanmalıdır ki- referans alınan siyasal dönüm noktaları sadece siyasal gelişmeleri değil; siyasal hayatla içli dışlı olmaktan asla uzak kalamayan edebiyatı da etkilemektedir. Örneğin İngiliz edebiyatı tarihinde “Elizabethan Drama”, “Elizabethan Poetry”, “Victorian Poetry” ve “The Victorian Novel” (“Elizabeth Dönemi Draması”, “Elizabeth Dönemi Şiiri”, “Viktorya Dönemi Şiiri” ve “Viktorya Dönemi Romanı”) adlandırmaları (Blamires, 1984) veya “1900–1939: World War I and the Modernist Period” ve “1940–1959: World War II and the Post-War Period” (“1900–1939: Birinci Dünya Savaşı ve Modernist Dönem” ve “1940–1959: İkinci Dünya Savaşı ve Savaş Sonrası Dönem”) adlandırmaları (Widdowson, 2004); ya da “The Tudor Era from the Reformation to Elizabeth I” ve “The Era of Elizabeth and James VI” (“Reformdan I. Elizabeth'e Tudor Dönemi” ve “Elizabeth ve James VI Dönemi”) adlandırmaları (Loewenstein ve Mueller, 2008); yahut Alman edebiyatı tarihinde “Savaş

Sonrası Edebiyat (Nachkriegsliteratur) 1945-1966” adlandırması (Aytaç, 1983: 4, 370), edebiyat tarihinin siyasal dönüm noktaları üzerinden referanslandırılmasına örneklerdir.

Bununla birlikte, edebiyat tarihçisi siyasal dönüm noktalarını bire bir edebiyat tarihine tatbik etmek zorunda değildir. Edebiyat tarihçisi dönemlere ad verirken, bazen siyasal süreçlerin adını kullanmasına rağmen bu sürecin siyaset tarihindeki dönüm noktasını değil; elde ettiği verilerin kendisini yönlendirmesine bağlı kalarak başka bir noktayı edebiyat tarihindeki dönüm noktası olarak işaretleyebilir. Örneğin bazı edebiyat tarihçileri, Yeni Türk Edebiyatı'nın ilk yıllarına siyasal bir sürecin adından hareketle “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı” adını vermelerine rağmen bu edebî sürecin başlangıç noktası olmak üzere Tanzimat'ın 1839'daki ilanını değil; başka bir edebî gelişmeyi; yani bir gazetenin yayın hayatına girdiği 1860 yılını referans alırlar. Benzer şekilde bazı edebiyat tarihçileri de “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”ndan bahsederken (aşağıda örnekleri gösterileceği üzere) bu süreci Cumhuriyet'in ilan tarihi olan 1923'ten değil; 1920'den başlatırlar.

Edebiyat tarihçisi bazen de yine malzemenin kendisini yönlendirmesinden hareketle siyaset tarihçilerinin kabul ettiği kırılma noktalarını esas almasına rağmen üzerinde durduğu süreç siyaset tarihçilerinden başka bir ad verebilir. Örneğin bazı edebiyat tarihçileri I. Meşrutiyet yıllarındaki edebî süreci adlandırırken doğrudan doğruya “I. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” demek yerine, söz konusu yıllarda II. Abdülhamit'in edipler ve edebiyat hayatı üzerindeki yönlendirici etkisini dikkate alarak bu süreci, “II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı” veya “İstibdat Dönemi Türk Edebiyatı” diye adlandırırlar.

Türk edebiyatı tarihçiliğinde Taine'in görüşüyle bağlantılı “devir ruhu yaklaşımı”, Lanson'un görüşüyle bağlantılı “fikir tarihi yaklaşımı” ve ayrıca “karşılaştırmalı edebiyat tarihi yaklaşımı” gibi farklı bakış açılarından da yararlanılarak Türk edebiyatını; özellikle de Yeni Türk Edebiyatı'nı kendi içinde kronolojik olarak tasnif ederken siyasal dönüm noktalarını referans alan “siyaset bilimsel edebiyat tarihçiliği”ni benimsemek kaçınılmaz olmaktadır. Zaten Köprülü'den itibaren benimsenmiş üç büyük süreç için kullanılan adlandırmalar da medeniyet tarihindeki değişimleri esas alan inanç, kültür ve düşünce hayatıyla bağlantılı siyasal birer dönüm noktası gibi yorumlanabilir.

Bu kapsamda, Yeni Türk Edebiyatı'nın dönemlere ayrılmasında, Kenan Akyüz ve onun çalışmasını hareket noktası olarak alan diğerlerinin kullandığı dönüm noktaları önemli birer referans olagelmıştır. Ancak, hem Kenan Akyüz'ün yukarıda bahsi geçen tasnifi hem de ufak tefek farklılıklarla da olsa onu temel alan dönem tasnifleri birkaç açıdan eleştiriye açıktır:

Her şeyden önce, Akyüz'ün “dönem tasnifi” ve onun yaklaşımını referans alan “dönem tasnifleri”ndeki kronolojide kopukluklar ve çakışmalar vardır. Hâlbuki edebiyat tarihçiliğinde kronoloji vazgeçilmezdir. Orhan Okay, edebiyat tarihçiliğindeki kronolojinin önemine dair şu değerlendirmeyi yapar:

“... farklı edebiyat tarihleri sosyal ve tarihî olaylar; siyasî, dinî ve felsefî akımlar; edebî ekoller, edebiyat toplulukları, edebî türler, edebî eserler veya daha başka özellikler esas alınmak suretiyle bir takım bölümlere, bahislere ayrılmış olarak yazılmıştır. Yine de hepsinin ortak çatısı olarak kronoloji'nin kaybolmadığını söylemek gerekir. Çünkü netice itibarıyla edebiyat tarihi de bir tarihtir ve tarihin (siyasî tarihin olduğu kadar sanat tarihinin, musiki tarihinin, felsefe tarihinin, bilim tarihinin vs) iskeleti kronolojidir” (Okay, 2005: 209).

Edebiyat tarihçiliğinde “kronoloji”nin vazgeçilmezliği, Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* adlı eserindeki dönem bölümlemesinin (eserdeki adıyla “devir”

bölümlemelerinin) ve onu referans alan çalışmaların benimsediği dönem bölümlemelerinin eleştirilmesini mümkün kılar.

Kenan Akyüz, adı geçen eserinde “Tanzimat Devri Türk Edebiyatı (1860-1896)” ve “Servet-i Fünun Devri (1896-1901)” bölümlerinden sonra herhangi bir tarihsel sınırlama vermeksizin “Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat” bölümüne yer vermiştir. Bu bölümün ilk sayfasında yer alan “Servet-i Fünun hareketinin geliştiği dönemde, aynı nesilden oldukları halde, bu topluluğa katılmış olanların edebiyat ve sanat anlayışlarını benimsemeyerek, değişik anlayışta eserler veren birçok şairler ve yazarlar da vardır.” (1990: 130) şeklindeki cümleden anlaşıldığına göre, Kenan Akyüz “Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat”ın da “Servet-i Fünun Devri” diye adlandırdığı 1896-1901 yıllarını kapsadığını varsaymaktadır.

Akyüz, “Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat” bölümünden sonra da “Fecr-i Ati Devri (1909-1913)” bölümüne yer vermiştir.

Bu durumda Kenan Akyüz’ün dönem tasnifinde 1901’den 1909’a kadarki süreçte kopukluk meydana gelmiş olmaktadır. Diğer bir ifadeye söylemek gerekirse Kenan Akyüz, kronolojide 1901-1909 arasını ihmal etmiş olmaktadır.

Nasıl ki bir siyasal tarihçi, tarih çağlarından bahsederken “Yeni Çağ”ı 1453-1789 arasına tarihledikten sonra ardından gelen “Yakın Çağ”ı 1789’dan değil de örneğin 1800’den veya 1850’den başlatamazsa; yani kronolojide kopukluğa yer veremezse edebiyat tarihçisi de bir dönemi 1901’de bitirdikten sonra yeni dönemi 1909’dan başlatmamalıdır. Bu bakımdan Kenan Akyüz’ün ve onu referans alan diğer edebiyat tarihçilerinin Yeni Türk Edebiyatı’nın dönemlerine yönelik kronoloji şeridindeki bölümlemeleri eleştiriye açıktır.

Akyüz’ün kronolojik bölümlemesinde eleştiriye açık bir diğer nokta, dönemlerdeki tarihsel çakışmalardır. “Fecr-i Ati Devri”ni 1909-1913’e tarihlenen Akyüz, bundan sonra gelen “Millî Edebiyat Devri”ni 1911-1923’e tarihlemiştir. Bu durumda 1912’deki bir edebî faaliyet, gelişme veya durumun “Fecr-i Ati Devri”ne mi yoksa “Millî Edebiyat Devri”ne mi dâhil edilebileceği çözümsüz kalmaktadır.

Bir edebiyat tarihçisinin ele aldığı edebî süreci dönemlere ayırırken kullandığı referanslar başka bir edebiyat tarihçisinin referanslarıyla örtüşmeyebilir. Bu yüzden de bir edebiyat tarihçisinin edebî süreci bölümlerken kabul ettiği dönüm noktaları ile bir diğerinin kabul ettiği dönüm noktaları farklılık arz edebilir. Örneğin yukarıda da ifade edildiği üzere Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı, bazı edebiyat tarihçileri tarafından 1839’da, bazıları tarafından da 1860’ta başlatılmaktadır. Bu farklılık, bölümlemeyi yapan edebiyat tarihçilerinin kabul ettikleri referansların farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ancak bir edebiyat tarihçisinin bölümlemesi, kendi içinde tutarlılık arz etmelidir. Kenan Akyüz’ün ve onu referans alıp “Fecr-i Ati Devri”ni 1909-1913 arasına ve Millî Edebiyat Devri’ni 1911-1923 arasına tarihlenenlerin bölümlemesindeki kronolojik çakışma, kendi içindeki tutarsızlık sebebiyle eleştiriye açıktır. Kaldı ki “Fecr-i Ati” ve “Millî Edebiyat”, birer dönemin (veya bazı edebiyat tarihçilerinin ifadesiyle devrin) adı değil; aşağıda ayrıntılarıyla anlatılacağı üzere, birincisi bir edebî topluluğun / topluşmanın, ikincisi de bir edebî anlayışın / akımın adıdır.

Akyüz’ün ve onu referans alanların kullandığı “dönem adlandırmaları”nın bazıları, içine aldıkları süreçteki bütün edipleri, edebî faaliyetleri, edebî türleri ve edebî gelişmeleri kapsayacak nitelikte değildir; yani bu adlandırmaların bazıları “efradını cami, ağyarını mâni değildir”. Söz konusu tasnif, bu yüzden de eleştiriye açıktır.

Akyüz, “Tanzimat Devri Edebiyatı” diye adlandırdığı süreci 1860-1896 arasına tarihlemiştir. Türk edebiyatında Tanzimat’la birlikte başlayan yeni edebî anlayışın -istisnalar dışarıda tutulsa bile- 1860’tan 1896’ya kadar homojen bir yapı arz ettiği söylenemez. Zaten, Kenan Akyüz de dâhil olmak üzere, bunun farkında olan edebiyat tarihçileri Tanzimat Dönemi Edebiyatı’nı “birinci kuşak” ve “ikinci kuşak” nitelendirmeleriyle iki aşamada değerlendirirler. Edebiyat tarihçilerinin çoğunun “Tanzimat’ın birinci kuşağı” diye nitelediği edipler gerçekten de “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı” içinde ele alınmalı; ama “Tanzimat’ın ikinci kuşağı” diye nitelenen edipler - yeni yaklaşımlardaki kabullerden hareketle- “II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı” içinde değerlendirilmeli. Bu bakımdan 1860-1896 arasına tarihlenen “Tanzimat Devri Edebiyatı”, esasen hem iki farklı ad altında hem de tarihsel sınırlar baştan ve sondan genişletilmek kaydıyla iki farklı dönem olarak kabul edilmelidir³.

“Servet-i Fünun Devri (1896-1901)” adlandırması, zikredilen tarihler arasındaki edebî hareketliliğin bütün mensuplarını ve onların faaliyetlerini kapsamaz.

Aynı şekilde 1909-1913 arasına tarihlenen “Fecr-i Ati Devri” adlandırması da söz konusu tarihsel süreç içindeki bütün edebî yaklaşımları, bu süreçte eser üreten bütün edipleri ve onların ürettiği eserlerin tamamını içine almamaktadır. Örneğin 1912’de başlayan ve kısa soluklu bir edebî anlayış olarak edebiyat tarihindeki yerini alan “Nev-Yunanîlik Anlayışı”nın “Fecr-i Ati Devri” içinde değerlendirilemeyeceği açıktır. Yani “Fecr-i Ati Devri” adlandırması, Türk edebiyatının 1909-1913 arasındaki sürecini “efradını cami, ağyarını mâni” şekilde kucaklamamaktadır. Unutulmamalıdır ki 1908 Meşrutiyeti sonrasında toplumsal hayatın politize olması, edebiyatı da etkilemiş ve Meşrutiyet’in ilanından sonra edebiyat hayatı büyük oranda siyasal düşüncelerin yönlendirdiği bir görünüm almaya başlamıştır. Bu yıllarda varlık mücadelesi veren Fecr-i Ati Topluluğu’nun özellikle şiirde toplumsal meselelere ilgisiz kalan edebî yönelimleri, toplumun edebiyat sanatına ilgi duyan kesimlerinin konjonktürel edebî talepleriyle örtüşmediği için, topluluk varlığını uzun süre devam ettirememiş ve kurulduktan yaklaşık dört yıl sonra edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Yani Fecr-i Ati Topluluğu, kendi dönemindeki edebî hayatı kuşatacak bir konuma ulaşamamıştır. Bu bakımdan II. Meşrutiyet’in ilk yıllarındaki edebî süreci “Fecr-i Ati Devri” diye adlandırmanın yanlışlığı kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır.

Kenan Akyüz ve onu referans alanların dönem tasnifine yönelik eleştirilecek bir diğer taraf da “Millî Edebiyat Devri (1911-1923)” adlandırmasıdır.

Yeni Türk Edebiyatı’nın 1910’lu yılların başından 1923’e kadarki sürecini “Millî Edebiyat Devri / Dönemi (1911-1913)” adıyla tanımlamak, edebiyat tarihçiliği açısından doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü “Millî Edebiyat” adlandırması, Türk edebiyatındaki bir döneme ad olmaktan ziyade bir edebî eğilime / yönelişe / anlayışa; daha da açıkçası bir edebî akıma ad olmaya layıktır. Üstelik “Millî Edebiyat Akımı”, 1923 yılında tamamen terk edilmiş ve bu tarihten itibaren ediplerin ezici çoğunluğu başka edebî eğilimlere yönelmiş değildir. Yani “Millî Edebiyat” bir dönem / devir adı olarak kabul edilse bile bu dönemin / devrin 1923’te sona erdiği hükmü yine eleştiriyeye açıktır.

Türk edipleri 1923 sonrasında da “Millî Edebiyat Akımı” diye nitelenen anlayışı benimseyerek edebiyat faaliyeti yürütmeye, aynı anlayışla eser üretmeye devam etmişlerdir. Örneğin “Millî Edebiyat Akımı”nın önemli temsilcilerinden Halide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri gibi edipler,

³ Edebiyat tarihçilerinin çoğunluğunun “Tanzimat’ın İkinci Kuşağı” diye niteledikleri ediplerin (Abdülhak Hamit, Recaizade Mahmut Ekrem ve Samipaşazade Sezai’nin) “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı” içinde değil de “II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı” içinde ele alınması gerektiğine dair bir çalışma tarafımızdan yayına hazırlanmak üzeredir.

bu anlayış içinde değerlendirilen en önemli eserlerini 1920’li ve 1930’lu yıllarda üretmiş ve yayımlamışlardır. Dolayısıyla “Millî Edebiyat” adlandırması, Türk edebiyatında başı ve sonu kesine yakın sınırlamalarla belirlenebilecek bir edebî dönem olmaktan ziyade, hazırlık süreci XIX. Yüzyıl’ın son çeyreğine dayanan, ilkeleri ve karakteristik ilk temsilcileri 1910’larda edebiyat sahnesinde yerini alan, 1920’li ve 1930’lu yıllarda etkinliğini sürdürdükten sonra bir ara ediplerin gündeminden düşmeye başlayan; ama 1950’li yıllardan itibaren siyasal konjonktürün yönlendirdiği edebî hayatın da etkisiyle “Yeni Millî Edebiyat Akımı” adıyla yeniden iltifat görmeye başlayan bir edebî akımın adıdır. Bu yüzden “Millî Edebiyat” adlandırması, tarih şeridinde, Yeni Türk Edebiyatı’nın bir döneminin adı değil; “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” içinde belirgin hâle gelen, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı” yıllarında da varlığını devam ettiren bir edebî akımın adı olarak kaydedilmelidir (Bozdoğan, 2006).

3. Yeni Türk Edebiyatının Dönemlerine Yönelik Alternatif Tasnif Önerisi

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren eskiye kıyasla daha belirgin bilimsel ölçütlere göre yürütülmeye başlayan Türk edebiyatı tarihçiliği çalışmaları içinde Yeni Türk Edebiyatı’nın kendi içindeki dönemsel tasnifi, 1950’li ve 1960’lı yıllardan itibaren bir raya oturmuş görünmektedir. XX. Yüzyıl’ın ortalarına denk gelen bu tarihlerden XXI. Yüzyıl’ın başlarına kadar Yeni Türk Edebiyatı’nın tarihini hülasaten veya ayrıntılı biçimde yazma gayretindeki birçok edebiyat tarihi, bu süreci Kenan Akyüz’ün çalışmasını esas alarak tasnif etmiştir. Buna karşın XX. Yüzyıl’ın sonlarından ve XXI. Yüzyıl’ın ilk yıllarından itibaren süreci ele alan edebiyat tarihçileri yeni yaklaşımlarla yeni tasnif girişimlerinde bulunmuşlardır. Örneğin Mehmet Kaplan, “YAYKUR Açık Yükseköğretim Dairesi”nin “ortak dersler”i için hazırladığı bir kitapta, “Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatı, sosyal değişmelere paralel olarak değiştiği için, her bakımdan birbirine uygun olmaz da, onu, rejimlere göre devirlere ayırmak işimizi kolaylaştırır.” (1976: 12) diyerek Tanzimat sonrasındaki Türk edebiyatının 1960’lara kadarki sürecini şu şekilde tasnif eder:

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı (1839-1876)

II. Abdülhamid Devri Türk Edebiyatı (1876-1908)

II. Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı (1908-1923)

Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı (1923-)

1923-1938 Arası Türk Edebiyatı

1938-1950 Arası Türk Edebiyatı

1950-1960 Arası Türk Edebiyatı (Kaplan, 1976: 12-42).

Bundan başka *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)* (And, 1972), *II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı* (Karaca vd., 2018) ve *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı* (Polat ve Argunşah, 2019), gibi kitapların adları da bu eserleri kaleme alan araştırmacıların veya bu eserlerin editörlük çalışmalarını yürüten edebiyat bilimcilerin, Türk edebiyatının dönemlere ayrılması konusunda Kenan Akyüz’den beri gelenekselleşen anlayışın dışına çıktıklarını göstermektedir.

Bu aşamada, bugüne kadar yapılan tasnif çalışmalarını da dikkate almak ve onların bazen zaman sınırlamalarının bazen de adlandırmalarının tadil edilmesi suretiyle Yeni Türk Edebiyatı’nın Tanzimat’tan günümüze kadarki sürecini kronoloji şeridinde şu şekilde dönemlere ayırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

1. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı (1839-1878)

2. II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı (1878-1908)

3. II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı (1908-1920)

4. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1920'den Günümüze)

A. Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı (1920-1938)

B. Atatürk Sonrası Çok Sesli Dönem Türk Edebiyatı (1938-1960)

C. İki Darbe Arası Dönem Türk Edebiyatı (1960-1980)

D. 1980 Sonrası Türk Edebiyatı (1980'den Sonra)

Bu dönemlerin tarihsel sınırlarını, karakteristik özelliklerini, bu dönemlerde faaliyet yürüten ediplerin asgarî müştereklerini ve üretilen eserlerin genel özelliklerini -bir makalenin hacim sınırlarını zorlamadan- kısaca gözden geçirmekte fayda vardır:

3.1. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı (1839-1878)

3.1.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Türk edebiyatı tarihçiliği çalışmalarında “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı”nın 1860'tan başlatılması yaygın bir kanaattir. Ancak, yukarıda başka bir vesile ile söz konusu edildiği üzere edebiyat tarihçileri içinde bu konuda farklı görüş ortaya koyarak süreci 1839'da başlatanlar ve hatta Osmanlı'daki Batılılaşmanın temellerini Lale Devri'ne götürerek Türk edebiyatındaki Batılılaşmanın da bu devirde başlatılabileceğini dile getiren araştırmacılar vardır. Örneğin Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı* adlı eserinde XVIII. Yüzyıl başlarını Türk edebiyatındaki yenileşmenin başlangıcı ve Nedim'i de bu konudaki öncülerden biri sayar. (2008: 19-35).

Bilindiği üzere 1860'ı başlangıç noktası kabul edenler, bu tarihte *Tercüman-ı Ahval*'in yayımlanmaya başlamasını ve bu gazetede Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı eserinin tefrika edilmesini referans alırken, 1839'u başlangıç kabul edenler, bu tarihte Tanzimat'ın ilan edilmesi dolayısıyla toplumsal ve siyasal hayatta meydana gelen zihniyet değişikliğinin edebiyat hayatını da etkilemiş olmasını referans alırlar.

Eğer bir edebî dönemin başlangıcı için literatürü etkilediği gerekçesiyle bir gazetenin yayın hayatına başlama tarihi dikkate alınacaksa *Tercüman-ı Ahval*'den önce (1828'de yayımlanmaya başlayan *Vekayi-i Mısriyye* dikkate alınmasa bile) 1831'de *Takvim-i Vekayi* ve 1840'ta da *Ceride-i Havadis*'in yayımlandığı hatırlanmalıdır. Gerçi adı geçen son iki gazeteyi değil de *Tercüman-ı Ahval*'i referans alanlar, ilk kez o gazetede Batı kökenli bir edebî metnin (bir tiyatro eserinin) yayımlanmış olmasını da iddialarına delil gösterebilirler; ama *Takvim-i Vekayi* değilse bile *Ceride-i Havadis*'in de edebiyatın malzemesi olan dilin sadeleştirilmesine katkı bakımından bir dönüm noktası teşkil ettiği söylenebilir. Kaldı ki 1860 öncesinde Batı'dan tiyatro tercüme yapılmış olması ve kitap formatında yayımlanmış olmasa bile bunların İstanbul'daki temsilieri, Şinasi'nin Fransız şiirinden yaptığı tercüme barındıran *Tercüme-i Manzume*'sinin 1858/1859'da yayımlanması vb. girişimler hatırlanırsa Türk edebiyatındaki yenileşmenin 1860 öncesinde başladığı zaten görülecektir.

Tanzimat'ın ilanından sonra hayatın her alanındaki zihniyet değişikliği, dil ve edebiyat alanındaki kabulleri ve gelişmeleri de etkilemiş; 1860'tan önce, dilde görece bir sadeleşme, edebiyatta da toplumsal fayda arzusu öne çıkmaya başlamıştır.

1839 sonrasında İstanbul'da hayatın değişmesi, “eski ve yeni”nin bir arada bulunması, Reşit Paşa ve çevresindekilerin yenilik girişimleri, devlet dairelerinde (kalemlerde) özellikle Tercüme Odasındaki çalışmalar, Encümen-i Danişin faaliyetleri, gazetecilikteki gelişmeler, tiyatro ve diğer Batı kökenli edebî türlerin görülmeye başlaması, Türk edebiyatında 1860 öncesinde eskiye kıyasla değişimin ve dolayısıyla yenileşmenin başladığının göstergeleridir (Tanpınar, 1988: 129-158). Her ne kadar gün yüzüne çıkması ve yayımlanması uzun yıllar sonra gerçekleşmiş olsa

da Hayrullah Efendi'nin *Hikâye-i İbrahim Paşa be İbrahim Gülşenî* adlı tiyatro eserinin de 1860 öncesinde kaleme alınmış olması, Türk edebiyatında yenileşmenin bu tarihten önce başladığının delilleri arasındadır. Üstelik bu eserin geç fark edilmiş ve geç yayımlanmış olması dolayısıyla Tanzimat yıllarındaki edebî zihniyette meydana gelen değişikliği tetikleyen girişimlerden olmadığına dair genel kabul de tartışmaya açıktır. Çünkü doğrudan doğruya eserin kendisi, onu kaleme alan kişinin yeni bir türe yöneldiğini; yani bir yenileşmenin içinde olduğunu gösterir. Bunun geç fark edilmiş olması, söz konusu eserin var olduğu ve onu kaleme alan edibin bir yenilik arayışı içinde olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Ayrıca, Tanpınar bu eserden bahisle “Abdülhak Hamid'deki tarihî piyes zevkinin nereden geldiğini göstermesiyle de mühimdir.” (1988: 150) demektedir. Yani Tanpınar, bu eserin yayımlanmış olmasa bile sonraki yıllarda eser üretecek Abdülhak Hamit gibi bazı edipler üzerinde yönlendirici etkisinin bulunduğunu ima etmektedir.

Buraya kadar yapılan kısa değerlendirmeler de göstermektedir ki Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın 1860'ta mı yoksa 1839'da mı başladığına dair tartışmalar, bir aşamadan sonra ayrıntı durumuna düşmektedir. Bu tarz ayrıntılarda boğulmaktansa toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın genel yapısını değiştiren; bu değişikliğin edebiyat hayatına da yansımaları tetikleyen Tanzimat Fermanı'nın ilanını yeni edebî dönemin sembolik başlangıcı olarak almak daha uygun gibi görünmektedir.

Yukarıda da müteaddit defalar ifade edildiği üzere edebiyat tarihçileri edebiyat süreçlerini kendi içinde dönemlere ayırırken siyasetin ve toplumsal hayatın edebiyata etkisini dikkate almak durumundadırlar; ama bölümlenme yaparken bire bir siyaset tarihçilerinin sınırlamalarına ve terminolojisine uymak zorunda değildirler. Edebiyat tarihçilerinin edebiyat sürecini dönemlere ayırma işinde asıl referansı, edebiyat hayatındaki zihniyet değişikliği ve bunun sonucunda edebiyatın karakteristik görünümünde meydana gelen farklılaşmalardır. Buna istinaden Türk edebiyatı bilimcilerinin bir kısmı, Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın bitiş ve yeni bir dönemin başlangıç tarihi olmak üzere Servet-i Fünun Topluluğu'nun kurulduğu 1896'yı alırlar. Fakat Tanzimat yıllarında başlayan “faydacı edebiyat” anlayışının güç kaybederek edebiyatın genel görünümünün toplumsal faydaya matuf olmaktan uzaklaşıp bireyselliği öne çıkarmaya ve edebî eserlerin dilindeki sadeleşme eğiliminden vazgeçilmeye başlanması; yani edebiyatın genel görünümünde Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'ndaki sürece kıyasla değişiklik yaşanması, Servet-i Fünun Topluluğu'nun oluşumundan 20 yıla yakın bir zaman öncesine dayanır.

Tanzimat Dönemi'nin siyaseten bitiş ve yeni bir siyasal dönemin başlama tarihi, 1876'da II. Abdülhamit'in tahta çıkışından dört ay sonra Kanun-ı Esasî'yi ilan etmesiyledir. Ama Kanun-ı Esasî'nin ilanı doğrudan doğruya edebiyat hayatını; ediplerin tavrını, edebî eserlerdeki dil, üslup ve muhtevayı eskiye kıyasla değiştiren bir etki yapmamıştır. Yani 1876'da Kanun-ı Esasî ilan edilince edebiyatta bir kırılma yaşanmamıştır. Edebiyat hayatında; ediplerin tavrında ve üretilen eserlerin dil, üslup ve muhtevasında eskiye kıyasla meydana gelen değişiklik, Kanun-ı Esasî'nin ilanından ve Meclis-i Mebusanın açılmasından iki yıla yakın süre sonra Padişah II. Abdülhamit'in Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki gelişmelerin devletin bekası açısından risk oluşturduğunu gerekçe göstererek Kanun-ı Esasî'yi (anayasayı) askıya almasından ve Meclis-i Mebusanı feshetmesinden sonra başlamıştır. Dolayısıyla Türk edebiyatı tarihinde meydana gelen kırılmanın, bir kısım edebiyat tarihçilerinin kabul ettiği gibi Servet-i Fünun Topluluğu'nun 1896'daki kuruluşuyla veya 1876'da Kanun-ı Esasî'nin kabul edilmesiyle değil; 1878'deki siyasal değişimle ilişkilendirilmesi gerektiğini kabul ederek Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nı bu tarihte bitirmek ve yeni dönemi bu tarihte başlatmak uygun olacaktır.

3.1.2. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın Karakteristiği

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nı, edebiyat sanatını toplumun faydasına sonuçlar üretecek şekilde yürütmeyi ve edebiyatın malzemesi olan dili de yine toplum yararına üretilecek eserlerdeki mesajı okuyucu kitlesine en kolay anlaşılır biçimde iletmeyi temel ilke edinmiş ediplerin sahne aldığı süreç olarak nitelenmek yanlış olmasa gerekir.

Ceride-i Havadis'in dönemine göre sade dile iltifat etmesinin, ardından Şinasi'nin gazete dilini sadeleştirmeye yönelik girişimlerinin, *Tercüme-i Manzume*'deki sade dil kullanma gayretinin ve *Şair Evlenmesi*'nde toplumsal hayatta görülen yanlışlıklara yönelik eleştirel tavrının; Namık Kemal'in tiyatro ve romanlarındaki faydacı yaklaşımın yanında, "Yeni Türk Edebiyatı'nın programını yapan metinler" diye nitelenebilecek biz dizi makalesinin ve bazı eserlerinin ön sözlerinin; Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa"daki tavrının; Ahmet Midhat Efendi'nin geniş halk kitlelerinin zihniyet değişimine sunduğu katkı dolayısıyla kendisine verilen "hâce-i evvel" ünvanıyla ve "kıssadan hisse" anlayışıyla kaleme aldığı metinlerinin; Şemsettin Sami'nin ilk Türk romanlarından biri kabul edilen *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı eserinin ve burada adları geçen ediplerin "edebiyat" ve "dil"e dair yaklaşımlarını devam ettiren diğer isimlerin "faydacı edebiyat" anlayışını 1878'deki siyasal kararlara kadar devam ettirdiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile Tanzimat Dönemi edipleri, 1839'dan 1878'deki kırılma noktasına kadar edebiyatı toplumun faydasına hasretmişlerdir, denilebilir. Namık Kemal'in "edebiyatsız millet, dilsiz insan kabilindedir." sözü de edebiyattan toplumsal fayda uman anlayışın bir yansımasıdır.

Türk edebiyatında Tanzimat yıllarından bu makalenin kaleme alındığı sürece kadar her dönemdeki siyasal konjonktür ve o dönemdeki ediplerin sahip olduğu değer yargıları, mensup oldukları toplumsal çevre, benimsedikleri dünya görüşü ve özellikle siyaset anlayışı, onların edebî tavrını ve ürettikleri eserlerin dilini, üslubunu, muhtevasını; yazılış gerekçelerini derinden etkilemiştir. Bu itibarla Tanzimat'tan itibaren her dönemde belli başlı düşünce ve ideolojilerin Türk edebiyatında yönlendirici etkisinden bahsetmek gerekir.

Bu bağlamda, Tanzimat Dönemi'ndeki edebî faaliyetlerde medeniyetçilik (ve bununla bağlantılı biçimde Batıcılık / Garpcılık), Osmanlılık, İslamcılık gibi siyasal tavır ve ideolojilerin bu dönem edipleri ve onların eserleri üzerindeki yönlendirici etkisinden de bahsedilmelidir.

3.2. II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı (1878-1908)

3.2.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Başlangıç ve bitiş tarihleri ufak tefek farklılıklar göstermekle birlikte bu başlık altında ele alınabilecek süreç, edebiyat tarihçileri tarafından zaman zaman "I. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı" veya "İstibdat Dönemi Türk Edebiyatı" adlarıyla da tanımlanmaktadır. Her üç adlandırmanın kullanımının da kendi içinde haklı dayanakları veya diğer adlandırmalara kıyasla eleştirilecek tarafları bulunmaktadır.

Süreç Tanzimat Dönemi'nden sonra geldiği ve bu sürece siyaset tarihinde yaygın olarak "I. Meşrutiyet Dönemi" denildiği için edebiyat tarihçileri de bu adlandırmayı kullanmakta bir sakınca görmezler. Fakat müteaddit defalar ifade edildiği üzere edebiyat tarihçisi dönemleri adlandırırken siyaset tarihçiliğinin terminolojisinden istifade etmekle birlikte bire bir o terminolojiyi kullanmak zorunda değildir. Burada söz konusu edilen 1878-1908 arasındaki 30 yıllık edebiyat hayatının karakteristiği, sürecin "meşrutiyet" sözcüğüyle ilişkilendirilmekten ziyade bu yıllara damgasını vuran II. Abdülhamit ile ilişkilendirilerek adlandırılmasını daha makul kılmaktadır. Çünkü 1878 yılı başında II. Abdülhamit anayasayı askıya aldığı ve meclisi feshettiği için 1908'e kadar devam eden 30 yıllık süreçte fiilen meşrutî bir idare yoktur. Üstelik

bu süreç içindeki edebiyat hayatını karakterize edecek kelime de “meşrutiyet” kavramı değildir. Zaten aslına bakılırsa “I. Meşrutiyet Dönemi”, “Kânûn-ı Esâsî’nin ilân edildiği 23 Aralık 1876’dan Meclis-i Meb’ûsan’ın muvakkaten tatil edildiği 13 Şubat 1878 tarihine kadarki döneme” (Hanioğlu, 2004: 388) verilen addır.

II. Abdülhamit karizmatik kişiliğiyle ve katı kurallara dayalı baskıcı politikalarıyla 1878 başından 1908’e uzanan süreçteki toplumsal, siyasal ve kültürel hayatı olduğu kadar edebiyat hayatını da şekillendirdiği için dönemi onun adıyla tanımlamak daha kabul edilebilir durmaktadır. Gerçi II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908’de anayasayı tekrar yürürlüğe koyacağını ilan ettikten; yani II. Meşrutiyet’in başlangıcından sonra da dokuz ay daha tahtta kalmaya deva etmiştir; ama 27 Nisan 1909’a kadarki bu süreçte hem eskiye kıyasla daha ılımlı bir yönetim sergilemiştir hem de Meşrutiyet’in ilanının ertesini gününden itibaren edebiyat hayatının panoraması, II. Abdülhamit’in yönlendirici etkisinin asgarîye ineceği şekilde değişmiştir. 30 yıl boyunca her yazdıkları satırı, mısrayı, cümleyi padişaha beğendirmeye çalışan veya her yazdıklarında onun gazabından korunacak şekilde dikkatli davranan edipler, Meşrutiyet’in ilanının ertesinde tavırlarını ve davranışlarını tabir caizse yüz seksen derece değiştirmişlerdir. Bu yüzden edebiyat tarihçiliği bakımından II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı’nın 23 Temmuz 1908’de sona erdiğini kabul etmek gerekir.

Burada söz konusu edilen 1878-1908 arasındaki edebî sürecin bir kısmı, birçok edebiyat tarihinde 1896-1901 arasındaki yıllar bakımından “Servet-i Fünun Dönemi / Devri Edebiyatı” adıyla anılmaktadır. “Servet-i Fünun (ya da diğer adıyla “Edebiyat-ı Cedide”), 1890’lı yıllarda edebiyat hayatı içinde oldukça etkin durumda bulunan bir edebiyat topluluğu olmasına rağmen faal olduğu yıllar içindeki edebiyat hayatının tamamını ihata edecek şümulde değildir.

“II. Abdülhamit Dönemi Edebiyatı -baskın anlayış olsa bile- sadece Edebiyat-ı Cedide’ye indirgenemez. Bir dönemi, bir edebî anlayışla anmak diğer sanat ve edebiyat anlayışlarını yok saymak veya gölgelemektir. Hâlbuki aynı dönemde Edebiyat-ı Cedide’ye muhalif olan hatta bu muhalefetle Edebiyat-ı Cedide topluluğunun kenetlenmesine vesile olan başka edebiyat ve sanat anlayışı sahipleri de vardır. Ancak onlar birtakım ortak ilkelerle hareket eden bir grup halinde görülemediği için ortak bir isim verilmemektedir.

Unutulmamalıdır ki devrin baskın edebî anlayışı Servet-i Fünun dergisi etrafında bir araya gelen Edebiyat-ı Cedide topluluğu ile görülür. Fakat bu topluluk dışında da hayli zengin edebî hareketlilik vardır” (Karaca, 2018: 4).

Bu yüzden “Servet-i Fünun” adını bir edebî dönem adı olarak kullanmak doğru değildir. Bu ad, nihayet, “II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı” içinde bir süre çok etkin olmuş, edebiyatı domine etmiş bir edebiyat topluluğunun adıdır.

3.2.2. II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı’nın Karakteristiği

II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı, kendisinden önceki dönemin karakteristiğinden belirgin şekilde farklılık gösterir.

“İkinci Abdülhamit istibdadı ülkede her türlü muhalif siyasi düşünce ve faaliyetlerin yayılmasına izin vermiyordu. Bu yüzden bu dönemde edebiyatta özellikle de muhalif anlamda siyasi konulara istense bile yer verilememiştir. Dolayısıyla Tanzimat Dönemi toplumsal ve siyasi konulara önem veren bir edebiyat iken, İkinci Abdülhamit Dönemi Türk edebiyatı, büyük ölçüde bireysel konular etrafında dönen bir edebiyat olmuştur” (Çetin, 2016: 1).

Bu süreçte edebî metinlerde “yıldız, burun, böcek” vb. bir yığın kelimenin kullanımına yasak getiren sıkı bir sansürün uygulandığı, Tanzimat’la birlikte başlayan ve gittikçe ivme kazanan Batılı tiyatronun bu süreçte edebî metinlere uygulanan sansür dolayısıyla neredeyse durma

noktasına geldiği, süreli yayın organlarının yayımlanabilmek için “siyasetten maada her şeyden bahseder” klişesini kullanmak zorunda kaldıkları, edebî eserlerin basılmak ve satılmak için sıkı bir sansürden geçmek zorunda kaldığı, yasaklamaları bilerek veya bilmeyerek ihlal eden gazete ve dergilerin veya edebî metinlerin sahiplerinin çeşitli cezalandırmalara muhatap olduğu, siyaseten muhalif tavır içeren eserlerin kolay kolay yazılamadığı, yazılsa bile yayımlanamadığı, önceki dönemlerde yazılıp yayımlanmış toplumsal ve siyasal mesajlar içeren eserlerin yeniden yayımlanmasının imkânsıza yakın derecede zorlaştığı vb. durumlar dikkate alınırsa dönemin karakteristiği anlaşılmış olur.

“Bu devirde politik ve sosyal fikirlerin yasak edilmesi, edebiyata da tesir eder. Sansür ve hafiyelerin kuvvetli baskısını hisseden şairlerin ve yazarların çoğu, konularını aşk, tabiat, din, günlük hayatın alelade yakalarından seçerler. Bazıları kendilerini hayallerle avuturlar. Nâmık Kemal neslinin ruhlarında uyandırdığı vatan, millet, memleket ve hürriyet aşkını yok edemeyenler, bu duygularını uzak tarihî vakalar veya semboller arkasına gizleyerek ifadeye çalışır” (Kaplan, 1976: 22).

Fakat “II. Abdülhamid, Türkiye'nin hürriyetten önce ilim ve maarife muhtaç olduğuna kanidir” (Kaplan, 1976: 22). Bu yüzden söz konusu kısıtlayıcı durum ve gelişmelerin yanında ve onlarla tezat teşkil edecek şekilde *Servet-i Fünun* ve *Malumat* gibi geniş kitlelere ulaşabilen süreli yayın organlarının saray tarafından malî açıdan desteklenildiği; Batılı nitelik taşıyan müesseselerin kuruluşunun ve yaygınlaştırılmasının teşvik edildiği görülür. Bunların yanında XIX. Yüzyıl'ın son çeyreğine ve XX. Yüzyıl'ın ilk yıllarına denk gelen bu süreçte Türk dili, tarihi, kültürü ve edebiyatı ile ilgili bilimsel gelişmelerin hız kazandığı da bir gerçektir.

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nda olduğu gibi bu dönemde de medeniyetçilik (ve onunla bağlantılı biçimde Batıcılık / Garpçılık), Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasal düşünce ve ideolojilerinin edebiyat üzerindeki yönlendirici etkisi görülmektedir. Dönemin sonuna doğru, 1900'lerin başlarından itibaren siyasal bir nitelik kazanan Türkçülük düşüncesi de edebiyat hayatında yönlendirici güce sahip olmaya başlamıştır.

3.3. II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı (1908-1920)

3.3.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Siyasal bir sürecin adı olarak “II. Meşrutiyet Dönemi”, 1878'de muvakkaten tatil edilen meclisin yeniden toplanmaya davet edildiği 23-24 Temmuz 1908'den 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ne veya 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nun neşri ya da saltanatın ilga edildiği 1-2 Kasım 1922 tarihine kadarki döneme verilen addır (Hanioğlu, 2004: 388). Meclis-i Mebusanın Sultan Vahdettin tarafından feshedildiği 11 Nisan 1920 tarihi de “II. Meşrutiyet Dönemi”nin bitiş tarihi olarak kabul edilebilir.

“II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” ise II. Abdülhamit'in meclisi yeniden toplayacağına dair 23-24 Temmuz 1908'deki fermanından “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”nın başlangıcına kadarki süreci içine alır.

Cumhuriyet'in ilanı 29 Ekim 1923'te olduğuna göre, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın ne zaman başladığına dair sorulacak soruya da “29 Ekim 1923” cevabının verilmesi uygun gibi görünmektedir. Fakat bu cevap, itirazsız kabul edilecek bir görüş değildir. Çünkü bu tarih, Atatürk'ün “Efendiler, yarın Cumhuriyet'i ilan ediyoruz.” dediği; yani Cumhuriyet'in “ilan edildiği” tarihtir. Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te ilan edildiği bilgisi tarihî bir gerçektir. Ama Büyük Millet Meclisinin kurumsal yapısıyla, bu Meclisi yöneten başkanın ve o Meclise karşı sorumlu Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin varlığıyla, bu Hükûmetin sahip olduğu hükûmetlik alanındaki kurumlara yaptığı memur atamalarıyla, Mecliste çıkarılan kanunların ve yeni devletin bağımsızlığının sembollerinden biri olmak üzere kabul edilen İstiklal Marşı'nın varlığıyla

Cumhuriyet zaten fiilen 23 Nisan 1920'den beri var idi. 29 Ekim 1923'te yapılan, malumun ilamından başka bir şey değildi.

Bu siyasî mülhaza dikkate alınmasa bile, II. Meşrutiyet yıllarındaki edebiyat hayatının karakteristiğinde 1920 yılından itibaren değişiklik görülmeye başladığını ve yeni bir edebî süreç girildiğini tespit etmek mümkündür. Eylül 1920'de ihtiyaç duyulduğu fark edilen ve yazılıp yeni devletin resmî marşı olarak kabul edilmesi Mart 1921'i bulan *İstiklal Marşı*, 1922'de tefrika edilen Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanı, aynı yıl yayımlanan Reşat Nuri'nin *Çalığışu* ve Yakup Kadri'nin ilk kez 1920'de *İkdam*'da tefrika edilen *Kiralık Konak* romanları gibi örnekler, yine Yakup Kadri'nin 1920'lerde *İkdam*'da yayımlandıktan sonra 1940'larda *Millî Savaş Hikâyeleri* adıyla bir kitapta toplanan hikâyeleri ve benzer şekilde 1920'lerde *İkdam*'da yayımlanıp daha sonra *Ergenekon* adıyla yayımlanan kitapta yer alan metinleri, Ankara'daki Büyük Millet Meclisinin benimsediği siyasal ve sosyal politikalarla uyum çerçevesinde meydana getirilmiş eserlerdir. Bu örnekler, Nisan 1920 sonrasında Ankara merkezli edebiyat çevrelerinde yeni bir edebî sürece girildiğinin ilk ipuçlarıdır. Bu süreçte edebiyat hayatındaki bütün örneklerin aynı anlayışı yansıttığı elbette söylenemez. Fakat burada sayılan örnekler, 1920 yılından itibaren edebiyat hayatında bir kırılma gerçekleştiğini, edebiyatın genel görünümünün başka bir anlayışa evrildiğini göstermektedir.

Söz konusu örnek ve gelişmelerin edebiyat hayatında bir dönüm noktası teşkil ettiğine inanan bazı edebiyat tarihçileri de Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın 1920'de başladığına dair bu makalede savunulan görüşlerin aynısını daha önce yayımlanmış eserlerine verdikleri adlarla göstermişlerdir. Örneğin Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)* başlıklı eserinde “Araştırmacılarımız Cumhuriyet devrinin başlangıcı olarak değişik tarihleri benimsemektedirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi her başlangıç tarihinin kendisine göre makul, kabul edilebilir gerekçeleri vardır. Biz başlangıç olarak 1920 yılını alıyoruz.” (2002: 19-20) demektedir. Benzer şekilde başka bir çalışmada kullanılan *Roman Ne Anlatır; Cumhuriyet Dönemi (1920-2000) Türk Romanı Üzerine Tematik Bir Tasnif ve Değerlendirme* (Narlı, 2009) başlığı da Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın başlangıç tarihi olarak 1920 yılının alındığını göstermektedir.

Bu değerlendirmelerin ışığında, II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın tarihsel sınırlarının 1908-1920 arası olduğunu kabul etmek gerekir.

Bir kısım edebiyat tarihlerinde 1909-1913 arasına tarihlenen “Fecr-i Ati Devri” ve 1911-1923 arasına tarihlenen “Millî Edebiyat Devri” gibi adlandırmaların yanlışlığı ve bunların birer edebî dönem adı değil; birincisinin II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı içinde kurulmuş ve dört yıla yakın faaliyet gösterdikten sonra dağılmış bir edebiyat topluluğu, ikincisinin de aynı dönemde filizlenmiş ve Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın bir bölümünde de devam ettirilmiş bir edebî anlayış (akım) olduğu daha önce anlatılmıştı.

Hülya Argunşah'ın da ifade ettiği üzere bazı kaynaklar, 1911-1922 yılları arasındaki süreç içinde tarihî olaylar paralelinde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve İstanbul'un işgali yıllarında gelişen edebiyat için “Mütareke Edebiyatı”, İstiklal Savaşı'nın devam ettiği günlerin edebiyatı için “Millî Mücadele Edebiyatı” ve 1922 sonrası edebiyatı için de Anadolu'ya yönelik temasını düşündürecek biçimde “Memleketçi Edebiyat” adlandırması kullanılmaktadır (2029: 90). Ama bunların gerçek manada birer edebî dönem adı olmaktan ziyade, “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” içinde millî hassasiyetlerle ve “Millî Edebiyat” anlayışı ile yürütülen edebî faaliyetlerin bir kısmını nitelemek için kullanılan adlandırmalar olduğunu kabul etmek gerekir.

3.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın Karakteristiği

Padişah II. Abdülhamit'in 23-24 Temmuz 1908 gecesi vaktiyle askıya aldığı anayasayı yeniden yürürlüğe koyacağını ve Meclis-i Mebusanı yeniden oluşturacağını ilan etmesinden hemen sonra; daha o günün ertesinde gazete ve dergilerin yazılarını sansür kurullarına göndermeme kararı alması, yayın dünyasında keskin bir değişikliğin olduğunun ilk belirtileridir.

Sonraki günlerde basın-yayın, düşünce ve edebiyat hayatında önceki 30 yıla kıyasla baş döndürücü değişiklikler görülmeye başlanmıştır.

İstibdat yılları boyunca gazete ve dergi çıkarmakta çekingen davranan girişimciler, Meşrutiyet'in ilanından sonraki birkaç ay içinde yüzlerle ifade edilen süreli yayın çıkarırlar. Kalem erbabı, edebî seviyesi düşük ya da yüksek çok sayıda siyasal içerikli edebî eser üretir. Bunların önemli bir kısmı, II. Abdülhamit'e ve onun yönetim tarzına şiddetli eleştiriler içermektedir. Hatta bu eleştiriler bazen padişahın şahsına ve saray efradına karşı hakaretlere veya sövgüye kadar vardırırlar. Önceki yıllarda Batı'dan tercüme edilmiş bazı eserler, II. Abdülhamit'e eleştiri içerecek şekilde yeniden ele alınıp tadil edilerek ve eklemeler yapılarak tekrar yayımlanır. Örneğin "bunlardan biri Güllü Agop tarafından meşrûtiyetten önce temsil edilen Schiller'in Serdâr-ı Eşkîyâ isimli dramıdır. Mınakyan Efendi bu temsili Serdâr-ı Eşkîyâ yahut Mah-ı İstibdat nâmıyla meşrûtiyetten sonra oynamıştır. Devrin aktüalitesine uydurulan piyeslerden biri de Hugo'nun Diktatör'üdür" (Yalçın, 1985: 35). II. Abdülhamit öncesinde yazılan ve yayımlanan; ama onun zamanında basılması, satılması ve hatta gündeme getirilmesi bile yasaklanan telif eserler de bu süreçte yeniden gündeme gelir. Örneğin Namık Kemal'in Tanzimat Dönemi'nde kaleme aldığı ve II. Abdülhamit Dönemi'nde sahnelenmesi yasaklanan *Vatan yahut Silistre* adlı tiyatro eseri, bu süreçte yeniden sahnelenmeye başlar ve seyircinin yoğun ilgisiyle karşılaşır. "Oyunların 1908-1910 arası yazılanları tamamen istibdat-meşrutiyet kavramları üzerine bir çeşit belgeseldir" (Enginün, 2010: 741). Tevfik Fikret'in istibdat yıllarında yazdığı ve Meşrutiyet'in ilanına kadar sadece el yazısıyla elden ele, dilden dile dolaştıktan sonra, ancak II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanabilen meşhur "Sis" şiirini de aynı kapsamda düşünmek gerekir.

Türk edebiyatı, Tanzimat'tan itibaren dikkat çekici biçimde politize olmaya başlamıştı. II. Meşrutiyet yılları, edebiyatın politize nitelik taşıması bakımından Cumhuriyet öncesindeki en yoğun dönemdir. "II. Meşrutiyet döneminin daha önceki tarihî dönemlerin tamamından en önemli farkı, 'örgütlü toplum' hayatına geçilmesidir. Örgütlü toplum özelliğinden dolayı, siyasî görüşler partileşme, edebî kanaatler dernekleşme yoluyla verilmeye çalışılmıştır" (Polat ve Argunşah, 2019: VII).

II. Meşrutiyet yıllarında Batıcılık, Osmanlıcılık ve İslamcılık, eskiden olduğu gibi edebiyat hayatında yönlendirici olmaya devam etmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nin başlarında kültürel ve bilimsel nitelikli bir düşünce durumunda bulunan "Türklük bilinci", Padişah'ın aksi yöndeki politikalarına rağmen, 1900'lerin ilk yıllarına denk gelen o sürecin sonuna doğru siyasal bir hüviyet kazanıp "Türkçülük" ideolojisi olarak edebiyat hayatında yönlendirici olmaya başlamıştı. Bu ideoloji, II. Meşrutiyet yıllarında meydana gelen askerî ve siyasî gelişmelerin de etkisiyle edebiyat hayatının karakteristiğini şekillendiren en önemli etkenlerden biri durumuna gelmiştir.

3.4. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1920'den Günümüze)

3.4.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

1920'den günümüze kadarki süreci içine alan Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Tanzimat, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleriyle birlikte Yeni Türk Edebiyatı'nın dört döneminden birini meydana getirmektedir.

Ancak, içine aldığı zaman dilimi bakımından Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, diğer üç döneme kıyasla oldukça uzundur; hatta Tanzimat'tan Cumhuriyet Dönemi'ne kadarki bütün süreçlerin toplamından daha uzun bir zamana maliktir. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın başlangıcı durumundaki 1839'dan Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın başlangıcı durumundaki 1920'ye aşağı yukarı 80 yıllık bir zaman dilimi söz konusu iken, 1920'den günümüze 100 yılı aşkın bir zaman geçmiştir.

Bu uzun süreç, karakteristik görünüm bakımından kaçınılmaz biçimde tekdüzelikten uzaktır. Bu yüzden de edebiyat tarihçiliği bakımından Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın kendi içinde alt dönemlere ayrılarak ele alınması gerekir.

Her bir alt dönemin tarihsel sınırları ve karakteristiği aşağıda müstakilen ele alınacaktır. Fakat onlara geçmeden önce Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın genel karakteristiğini; yani dönemin genel özelliklerini sıralamakta fayda vardır.

3.4.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının Karakteristiği

Yeni Türk Edebiyatı'nın diğer dönemleri gibi bu dönem de Batı etkisindedir ve Batılı nitelik taşır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (CDTE), Yeni Türk Edebiyatı'nın Cumhuriyet öncesindeki dönemlerine kıyasla daha kalabalık edip kadrosuna sahiptir. Hatta bu süreçteki edip kadrosunun, Türk edebiyatının tarih sahnesinde görülmeye başladığı günden Cumhuriyet Dönemi'ne kadarki bütün edip kadrosundan daha kalabalık olduğu iddia edilebilir.

Bu dönem, edip kadrosunun kalabalıklığıyla bağlantılı olarak meydana getirilen eser sayısı da kendisinden önceki dönemlerin tamamındaki eser sayısından fazladır (Akyüz, 1997b: 599).

CDTE, süre bakımından Türk edebiyatının yönünü Batı'ya çevirmesinden sonra kendisine gelinceye kadarki zaman diliminden daha uzundur.

CDTE, hem ediplerin tavrı hem de eserlerin genel görünümü itibarıyla kendisinden önceki dönemlere kıyasla daha “realist” bir karakter sergiler.

Bu kalabalık kadro içinde kadın ediplerin hem sayısı hem de genel içindeki oranı her geçen gün daha da artmıştır. Kadınların sayısında ve genel içindeki oranında görülen artış, esasen feminizmin etkisiyle II. Meşrutiyet yıllarında başlamıştır. Ama Cumhuriyet yıllarındaki artış, öncesiyle kıyas kabul etmez derecede fazladır.

CDTE, ediplerin benimsediği edebî anlayışların çeşitliliği bakımından da kendisinden önceki dönemlerin hepsinden daha zengindir. Bu zenginlikten dolayı dönemin edebî görünümü, önekilere kıyasla daha hareketlidir.

Daha önceki dönemlerde az ilgi gören “hatırat” gibi türler bu dönemde daha fazla ilgi görmeye ve daha önce bilinmeyen “anlatı” gibi türler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ama gösterdikleri gelişmeye rağmen bu türlerin nitelik ve nicelik bakımından en çok rağbet gören türler arasına giremediği de bir gerçektir.

Şiir türüne gösterilen ilgi, CDTE boyunca oransal olarak gittikçe azalmıştır. Türk edebiyatı, Tanzimat öncesinde neredeyse tamamen şiir ağırlıklı bir görünüm sergilemekteydi. Tanzimat yıllarından itibaren Batı'dan giren nesir türleri sebebiyle şiir türünün genel içindeki oransal ağırlığı her geçen gün azalmış, Cumhuriyet'in arifesinde ve ilk zamanlarında şiirle nesir (özellikle roman ve hikâye) atbaşı yürümeye başlamıştır. Cumhuriyet yıllarında her geçen gün şiir türü hem üretilen eser sayısı bakımından hem de edebiyat kamuoyunun bu türe gösterdiği ilgi bakımından oransal olarak güç kaybetmiştir. Fakat yine de şiir, roman ve hikâyeden sonra en çok iltifat edilen türdür.

Cumhuriyet öncesinde yetişen edipler, istisnalar hariç, toplumun belli kesimlerinden / katmanlarından çıkmasına rağmen Cumhuriyet yıllarında toplumun her kesiminden / katmanından edip yetişmiştir.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte edebiyat faaliyetinin ağırlıklı kısmı, büyük oranda kültür ve sanatın başkenti / merkezi durumundaki İstanbul'da yürütülüyordu. İstanbul'la boy ölçüşmemekle birlikte Selanik ve İzmir gibi birkaç şehir daha ikincil derecedeki edebiyat merkezleri idi. Cumhuriyet'le birlikte İstanbul'un yanında Ankara, yeni bir edebiyat merkezi olmak bakımından dikkate değer oranda öne çıkmaya başlamıştır. Örneğin Garipçiler, "Türkiye'nin ilk modernist çıkışı" diye nitelenen İkinci Yeni, muhafazakâr Hisarcılar hep Ankara merkezli oluşumlardır. İstanbul ve Ankara kadar olmasa bile yüzyılların birikimiyle şehir kültürüne sahip Bursa, Konya, Diyarbakır, Erzurum, Sivas vb. iller de Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında ikincil derecede edebiyat merkezleri olmaya başlamıştır. İletişim imkânlarının artması ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak XX. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren, hele hele internetin kullanımının yaygınlaşmasından sonra edebiyatta merkez-taşra farklılığı her geçen gün önemini daha da kaybetmiştir.

Teknik imkânların gelişmesine paralel biçimde, Cumhuriyet yılları boyunca dergiciliğin çok yaygınlaştığı ve edebiyat dergilerinin sayısında eskiye kıyasla büyük bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Buna karşın edebiyat dergilerinin edebiyat hayatındaki yönlendirici etkisi her geçen gün azalmıştır. Özellikle 1970'lere ve 1980'lere kadar edebiyat hayatının yönünü dergilerin ve o dergilerde faaliyet yürüten toplulukların şekillendirdiği söylenebilir. Ama 1980'lerin başlarından itibaren artık dergilerin edebiyat hayatındaki eski etkilerinden epey uzakta kaldıkları görülmektedir.

1990'lardan itibaren internet kullanımının yaygınlaşmasının sonucunda, sanal ortamlar dikkate değer birer edebiyat ortamı olmaya başlamıştır. İnternetteki edebiyat ve şiir siteleri, çeşitli edebiyat blokları birer edebiyat ortamı olmaya başlamıştır. "e-kitap" formlarının yaygınlaşması da bir taraftan merkez-taşra ayrımını anlamsızlaştırırken diğer taraftan "sanal ortamların edebiyat merkezi hâline gelme" konumunu güçlendirmiştir.

II. Meşrutiyet yıllarında Millî Edebiyat anlayışının kuvvetlenmesiyle birlikte dilde başlayan sadeleşme eğilimi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren resmî otoritenin temsilcileri tarafından da desteklendiği için Türkçe her geçen gün daha da sadeleşme eğilimine girmiştir. Edebiyat dili, Cumhuriyet yılları boyunca zaman zaman doğal mecrasından çıkıp yalpalasa da her seferinde doğal seyrine geri dönmüştür. Dilde görülen bu lehte ve aleyhteki durumlar, edebiyatın da aynı seyri takip etmesine sebep olmuştur.

Tanzimat yıllarından itibaren belirgin hâle gelmeye başlayan toplumsal gelişmelerin ve siyasal fikir akımlarının edebiyat hayatı üzerinde yönlendirici olma durumu, ağırlıkları değişmekle birlikte Cumhuriyet'in her dönemde varlığını devam ettirmiştir.

3.4.3. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın Alt Dönemleri

3.4.3.1. Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı (1920-1938)

3.4.3.1.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Bazı kaynaklar bu dönemi, "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı'nın 1. Dönemi" diye adlandırmaktadır (Akyüz, 1997b: 599). Bu adlandırma da makul olmakla birlikte, söz konusu yıllarda Atatürk'ün karizmatik kişiliği ile hayatın her alanını olduğu gibi edebiyat alanını da etkilemiş ve yönlendirmiş olması münasebetiyle bu dönemin "Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı" diye adlandırılması, sürecin karakteristik görünümünü daha iyi yansıtır. Söz konusu yıllara ait

manzum-mensur metinlerden müteşekkil bir antoloji hazırlayan Mehmet Kaplan ve çalışma arkadaşları, “Biz bu edebiyata, devre damgasını basan büyük insana nisbetle ‘Atatürk devri edebiyatı’ diyoruz.” (Kaplan vd., 1992: XXV) cümlesiyle dönemin adlandırılmasına yönelik kanaatlerini ifade ederler. Nâzım H. Polat da Atatürk’ün edebiyat hayatındaki “yönlendiriciliğine” vurgu yaparak bu süreci “Atatürk Dönemi” diye adlandırır (2012: 349). Bunlardan başka son zamanlardaki bazı akademik çalışmalarda kullanılan “*Atatürk Dönemi Türk Romanında Kadın Kimliğinin İnşası*” (Demirci, 2017) ve “*Atatürk Dönemi Türk Romanında Adli Süreçler ve Mahkemelerin İşleyişi*” (Eken, 2020) gibi başlıklar da bu sürecin “Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı” adıyla tanımlanmasındaki yaygınlığa delildir.

Türk edebiyatı tarihçilerinin büyük çoğunluğu bu dönemin başlangıcını Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923’e tarihlerler. Bu yönde kanaat belirtenler, kendi argümanlarını da sıralarlar. Fakat her ne kadar “Cumhuriyet Dönemi” siyaseten 1923’te başlıyorsa da, yukarıda “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”nın genel tarihsel sınırlarıyla ilgili değerlendirme yapılırken de belirtildiği üzere bu dönemin edebî bakımdan 1920’de başlatılması daha makul durmaktadır.

Dönemin bitiş tarihiyle ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Kenan Akyüz, bu dönemin bitişini II. Dünya Savaşı’nın başladığı 1939’a tarihler (1997b: 599). İnci Enginün de bu dönemi şiir türü için 1940’ta, hikâye ve roman türü için de 1945’te bitirir (2001: 5-6).

Türk edebiyatında, 1930’ların sonu ve 1940’ların başında bir kırılma yaşandığı ve bu kırılmanın edebiyatın genel görünümünde dikkat çekici değişikliğe sebep olduğu açıktır. Önemli olan, bu kırılmanın ve onun meydana getirdiği değişimin asıl etkeninin hangi durum veya gelişme olduğuna karar vermektir. İşte yaptıkları araştırma ve çalışmalardan elde ettikleri verilere ve bu verilerin kendilerinde oluşturduğu kanaate göre bazı edebiyat tarihçileri kırılmanın asıl sebebini II. Dünya Savaşı’nın başlamasına, bazı edebiyat tarihçileri de 1945’teki çok partili seçimlere dayandırmaktadır. Bu görüşlerin de dikkate alınması gerekmele birlikte 1930’ların sonu, 1940’ların başlarında Türk edebiyatının genel görünümünde meydana gelen değişimin asıl sebebini Atatürk’ün ölümüne bağlamak gerekir. Atatürk gibi karizmatik bir liderin ölümünün, Türk toplumsal, siyasal, bilimsel ve kültürel hayatında olduğu gibi edebiyat hayatında da II. Dünya Savaşı’nın başlamasından veya çok partili seçimlerin yapılmasından daha önemli sonuçlar doğurduğu herhâlde herkes tarafından kabul edilir. Buna istinaden Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın bu ilk diliminin bitiş, ikinci diliminin başlangıç tarihi olarak Atatürk’ün ölüm yılı 1938’i almak daha doğrudur. Gerçi 10 Kasım 1938’in hemen ertesinde edebiyat hayatında bir değişikliğin gözlemlendiği iddia edilemez. Edebiyat hayatındaki anlayış değişikliğinin ve bunun eserlere yansımalarının en azından birkaç ay aldığı söylenebilir. Ama değişikliğin asıl sebebi, hiç kuşku yok ki Atatürk gibi hayatın her alanını yönlendiren karizmatik bir liderin sahneden çekilmiş olmasıdır. Hem bu dönemin hem de bir sonraki dönemin aşağıda sıralanacak karakteristik özellikleri de Atatürk’ün ölümünün edebiyat hayatında nasıl belirgin değişikliklere yol açtığını anlaşılır kılacaktır.

3.4.3.1.2. Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı’nın Karakteristiği

Bu dönemde bir taraftan Cumhuriyet öncesinden gelen ediplerin diğer taraftan yeni yetişen ediplerin varlığı dikkat çeker.

Bu yıllarda hem Cumhuriyet öncesinden gelen Millî Edebiyat anlayışının devam ettirildiği hem de yeni devletin ve onunla birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan devrimlerin kurum ve kurallarıyla geniş kitlelere benimsetilmesine yönelik eserlerin verildiği görülür. Özellikle roman türünde “Atatürk’ün kurduğu yeni rejimi ve yaptığı inkılapları halka göstermeye, gerektiğinde inandırarak benimsetmeye çalışan romanlarla karşılaşmak mümkündür. Reşat Nuri’nin Yeşil Gece, Halide

Edip'in Vurun Kahpeye, Yakup Kadri'nin Yaban romanları bu tespite örnek verilebilir" (Yıldız, 2021: 4). Resmî otoritenin politikalarıyla paralellik gösteren bu anlayışların dışında eğilimler ya görülmez ya da görülse bile fazla iltifat görmez. Örneğin nazımda kimi sanatçılar "sanat sanat içindir" görüşünü savunur, kimi sanatçılar da edebî metinler aracılığıyla sosyalist düşüncenin propagandasını yapmaya çalışırlar; ama edebiyat kamuoyunun bu eğilimlere fazla itibar etmemesi sebebiyle her iki anlayıştaki sanatçılar da sayı bakımından marjinal bir kitlenin ötesine geçemez. Nesirde; tiyatro ve roman türlerinde uzak ve yakın Türk tarihinin yanında Millî Mücadele'nin işlendiği eserler dikkat çekmeye başlar.

Yavaş yavaş hece-serbest şiir tartışmaları başlamakla birlikte, bu yıllar boyunca vezinde hâkim eğilim hece tarafındadır.

II. Meşrutiyet yıllarında önemli mesafe kateden Türkçenin sadeleşme eğilimi bir ara "tasfiyecilik" ve "Güneş Dil Teorisi" ile doğal mecrasından çıkmış olsa da Türkçe kısa süre sonra doğal gelişim çizgisine döner.

Türkçülük kaynaklı devletçilik (veya devletçilik kaynaklı Türkçülük), bu yıllardaki edebiyat hayatını yönlendiren temel fikir olmuştur. Tanzimat sonrasında itibaren Türk düşünce hayatında önemli bir ağırlığı olan Batılılaşma, bu yıllarda da edebiyat hayatında yönlendirici varlığını hissettirmeye devam eder. Bunun sonucunda Cumhuriyet'in "muasırlaşma" yönündeki politikalarına paralel şekilde Batılılaşmanın/çağdaşlaşmanın gerekliliği üzerinde duran eserler de artmaya başlar.

3.4.3.2. Atatürk Sonrası Çok Sesli Dönem Türk Edebiyatı (1938-1960)

3.4.3.2.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Literatürde zaman zaman "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı'nın 2. Dönemi" diye adlandırılan bu süreç, genel görünüm bakımından Atatürk Dönemi'ndeki edebiyat hayatının bağdaşık (mütecanis / homojen) görüntüsünden uzaklaşmaya başladığı için "çok sesli" diye nitelenmeye uygundur.

Toplumsal hayatın her alanında karizmatik kişiliğiyle bir kitleyi yöneten ve o kitle üzerinde yönlendirici etkisi bulunan herhangi bir liderin sahneden çekilmesinden sonra, yönettiği ve yönlendirdiği kitlenin süreğen durumunun değişmesi, hatta bu durumun kaotik ortama girmesi, çoğu zaman kaçınılmaz olur. Bu kitlenin küçük bir derneği, bir partiyi, bir örgütü veya bir milletin tamamını içine alıyor olması sonucu değiştirmez.

Atatürk gibi karizmatik bir lider ölümü dolayısıyla sahneden çekilince, Türkiye'de hayatın her alanında olduğu gibi edebiyat hayatında da mensupların hangi istikamette yürüyeceklerine topyekûn karar veremedikleri, her birinin veya her bir grubun kendince bir yol takip etmeye çalıştığı gözlemlenir. Bu da edebiyat hayatında eskinin bağdaşık görüntüsüne ve tekdüzeliğine kıyasla zaman zaman birbiriyle ayrışan, zaman zaman da birbiriyle çatışan çok sesliliğin oluşmasına sebep olur. Bu yüzden Atatürk sonrasındaki döneme "Çok Sesli Dönem" adını vermek uygun olur.

Dönemin başlangıç tarihi, bir önceki dönemle ilgili değerlendirmelerde ifade edildiği üzere, Atatürk'ün ölümüdür. Dönemin bitiş sınırı ise 27 Mayıs 1960 Darbesi'dir. Çünkü bu tarih, aşağı yukarı 20 yılı içine alan süreçte belli bir karakteristiğe bürünen edebiyat hayatında, belirgin değişikliğin gözlemlendiği dönüm noktasıdır.

1938-1960 arasındaki edebî süreci, yukarıda örnekleri zikredildiği üzere bazı edebiyat tarihçileri "1938-1950 İnönü Dönemi" ve "1950-1960 Demokrat Parti (DP) Dönemi" adlarıyla iki ayrı döneme ayırırlar.

Bu yaklaşım, görmezden gelinecek veya tamamen itiraz edilecek bir değerlendirme değildir. Atatürk'ün ölümünden ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasından sonra "Atatürk devri milliyetçiliğinden yavaş yavaş uzaklaşılır" (Kaplan, 1976: 14). Tercih edilen politikalar, Türk milliyetçiliğinin baskılanmasına ve "hümanizm" nitelemesiyle Batılı yaşayışın daha da öne çıkarılmasına yönelik girişimlere vesile olur. 1938 sonrasına denk gelen yıllarda Rus ve Batı edebiyat klasiklerinin Türkçeye tercümesi yönündeki yoğun çalışmalar, bunun bir yansımasıdır.

1950'den itibaren DP'nin iktidara gelmesi ise edebiyat hayatında başka hareketlenmelerin belirginleşmesine sebep olur. Önceki yıllarda baskılanmaya çalışılmış Türkçülük / Turancılık anlayışı ile geri planda kalmış İslamcılık anlayışı bu yıllarda taraftar sayısını yeniden arttırmaya ve bu taraftarların edebî eserlerinde söz konusu anlayışların yansımaları görülmeye başlar. Öte taraftan sosyalizm anlayışının temsilcileri de DP iktidarının sağladığı eskiye kıyasla görece serbest ortamda, DP'nin siyasal yaklaşımlarıyla paradoks oluşturacak biçimde sosyalist siyasal düşüncelerinin propagandasını öne çıkaran edebî eserler üretirler.

Ancak 1950'deki iktidar değişikliği, edebiyat hayatındaki hareketlenmenin ve çeşitlenmenin biraz daha belirginleşmesinin ve 1950 öncesiyile sonrasındaki iktidarların edebiyat kamuoyunu farklı ideolojiler doğrultusunda yönlendirmek istemesinin ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Neticede, 1938'den 1960'a kadarki süreçte edebiyatın genel görünümü "çok seslilik"ten ibarettir. Bu yüzden 1938-1950 ve 1950-1960 arasındaki süreçleri ayrı dönemler olarak kabul etmek de ihmal edilecek görüşler olmamakla birlikte 1938-1960 arasındaki süreci tek bir edebî dönem olarak yorumlamak daha isabetli görünmektedir.

3.4.3.2.2. Atatürk Sonrası Çok Sesli Dönem Türk Edebiyatı'nın Karakteristiği

Atatürk zamanında resmî ideolojiye ters düştüğü için dillendirilmeyen, dillendirilse bile taraftar bulmayan bazı siyasal fikirler, Atatürk'ün ölümünden sonra daha çok dillendirilmiş ve taraftar bulmuş, bunun sonucunda bu fikirler edebiyatta yönlendirici olmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu karmaşa da toplumsal hayatı ve kitlelerin düşünce yapısını; dolayısıyla edebiyat hayatını etkilemiştir.

Şiirde, Atatürk Dönemi'nde görülmekle birlikte Nâzım Hikmet ve onu devam ettiren birkaç isim dışında fazla temsilci yetiştiremeyen toplumcu gerçekçilik anlayışının Atatürk'ün ölümünden sonra temsilci sayısını hızla artırması; yine ilk gerçek örnekleri Atatürk Dönemi'nde verilmesine rağmen o yıllarda fazla benimsenmeyen, ama Atatürk'ün ölümünden sonra Garipçilerin şiirleriyle birlikte gündem oluşturmaya başlayıp bir süre sonra da taraftarlarının sayısı hece vezni taraftarlarının sayısını geçen serbest şiir; Garipçilerin peşinden edebiyat hayatına giren Hisarcıların, Mavicilerin, İkinci Yenicilerin benimsediği edebî anlayışlar, edebiyat alanındaki hareketliliği, çeşitliliği ve Atatürk sonrasındaki çok sesliliği yansıtacak niteliktedir.

Hikâye ve romanda işlenen konular 1940'ların başlarından itibaren çeşitlenmeye/zenginleşmeye başlar. Birinci devrede daha ziyade yeni devletin ve devrimlerin benimsetilmesi, Batılılaşmanın gerekliliği üzerinde durulurken bu devrede köy hayatı, geçimini denizden kazanan insanlar, yanlış anlaşılın Batılılaşmanın doğurduğu sonuçlar önceki devreye kıyasla daha çok işlenmeye başlar.

Atatürk zamanındaki Türkçenin sadeleştirilmesiyle ilgili çalışmalar onun ölümünden sonra zaman zaman çığırından çıkmış, dil doğal mecrasından uzaklaşmaya başlamıştır. Bu yıllardaki edebî eserlerin dilinde henüz tam anlamıyla bir kaostan bahsedilemeye de dildeki bozulma, edebiyatın niteliğini olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır.

Bu dönemde devletçilik ve Türkçülük yanında sosyalizm ve dönemin ikinci yarısından itibaren İslamcılık, edebiyatı yönlendiren fikir akımlarıdır.

3.4.3.3. İki Darbe Arası Dönem Türk Edebiyatı (1960-1980)

3.4.3.3.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

Edebiyat tarihlerinde kimi zaman “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın 3. Dönemi” diye nitelenen bu süreç, Atatürk sonrasında hayatın her alanında başlayan çok sesliliğin siyaseten fiili çatışmaya döndüğü ve bu çatışmanın edebiyat hayatını; özellikle de ediplerin bir kısmını angaje bir tavır sergilemeye yönelttiği yılları içine aldığından 1960-1980 arasındaki döneme “İki Darbe Arası Dönem Türk Edebiyatı” demek uygun olur.

1960 Darbesi ile edebiyat hayatında meydana gelen kırılma, yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. 20 yılı birkaç ay aşan bu süreçteki edebiyatın karakteristiği, 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen yeni bir darbe ile âdeta bıçakla kesilmiş gibi değişiklik göstermiştir. 12 Eylül'ün bir gün öncesine kadar edebî eserlerde belirgin biçimde gözlenen sağ ve sol siyasal fikirlerin propagandası, partizan tutumun eserlerin muhtevasına ve diline yansması vb. durumlar, 12 Eylül'ün ertesinde görünmez olmaya başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı boyunca dönemler arasındaki en belirgin kırılmanın bu tarihte gerçekleştiği iddia edilebilir. Bundan dolayı bu dönemi 1960-1980 arasına tarihlemek doğru olur.

3.4.3.3.2. İki Darbe Arası Dönem Türk Edebiyatı'nın Karakteristiği

Bu dönemde edebiyat, en azından bir bölümü bakımından, günün sosyal ve siyasal yaşayışına odaklanarak siyasal fikirlerin propaganda zemini durumuna gelir. Edebî eserlerin siyasal propaganda amacıyla kaleme alınanları, bütün edebî hareketliliğin önemli kısmını teşkil eder. Edebiyatı büyük oranda sağ ve sol basının yönlendirdiği söylenebilir.

Öte taraftan modernist anlayışla eser üreten ediplerin varlığı, edebiyat hayatının estetik seviyesinin korunmasına ve kalıcı eserlerin sayısının artmasına katkıda bulunur.

Bu dönemde, hem vaktiyle çok işlenmesinden hem de siyasal arka planı yansıtmadaki gücü bakımından eski etkinliğini kaybetmesinden dolayı devrenin ikinci yarısından itibaren roman ve hikâyede köy konusu revaçtan düşmeye başlar. Onun yerine şehir hayatının, şehirlerin kenar mahallelerinde ve gecekondualarda yaşayan insanların, işçi problemlerinin işlendiği eserler öne çıkar.

Dönemin başlarında 27 Mayıs Darbesi'ni doğuran sebepler üzerinde durulur. 1970'lerin başlarından itibaren öğrenci hareketleri ve bir süre sonra da 12 Mart Muhtırası'yla ilgili romanlar başlar.

Bu devrede Türkiye dışındaki Türk dünyası ve geçimini denizden kazanan insanlar da roman ve hikâyelere konu olmaya devam eder.

Şiirde bir taraftan İkinci Yeni anlayışının diğer taraftan sosyalizmi öne çıkaran fikirleriyle Nâzım Hikmet'in etkisi ve çizgisi devam ederken; bunun karşısında Türkçü, Turancı, mukeddesatçı, maneviyatçı diye nitelenebilecek anlayışların fazlaca işlendiği görülmektedir. Bu arada serbest şiir artık en çok tercih edilen vezin durumuna gelmiştir.

Türkçeyi saflaştırma arzusu taşıyanların “tasfiyeci” tutumu ve buna karşı koyanların dili muhafaza etme yönündeki “fesahatçi” tavrı, edebiyat dilini ifrat ve tefrit noktasına vardırılmıştır. Bu yüzden özellikle devrenin ikinci yarısında Türkçenin tam bir çıkmaza girdiği söylenebilir. Bundan dolayı bu yıllar için literatürde zaman zaman “Türkçenin karanlık günleri” nitelemesi kullanılır. Edebiyatın malzemesi durumundaki dilin estetik ve teknik bakımdan zayıflamasına sebep olan bu durum edebî eserlerin hepsinin değilse bile önemli bir kısmının estetik değerine ve kalıcılığına zarar vermiştir.

Bu yıllarda Türkçülük, sosyalizm ve İslamcılık, edebiyatı yönlendiren fikir akımları konumundadır.

3.4.3.4. 1980 Sonrası Türk Edebiyatı (1980'den Sonra)

3.4.3.4.1. Dönemin Adlandırılması ve Tarihsel Sınırları

12 Eylül 1980 Darbesi ile başlayan yeni dönemin -kesin bir hüküm olmamakla birlikte- günümüze kadar devam ettiği söylenebilir. Bu yüzden sürece “1980 Sonrası Türk Edebiyatı” denilmesi makuldür. Fakat içinde yaşanan döneme yaklaşıldıkça edebiyat tarihçiliği bakımından edebiyatın geneline yönelik kesin hükümler vermek zorlaşır. Buna istinaden Türk edebiyatının 1980'den günümüze kadar kesintisiz biçimde aynı karakteristik nitelikleri taşıdığı konusunda iddialı hükümler vermekten çekinmek; bu konuda ihtiyatlı kanaatler açıklamakta fayda vardır.

İleride, 1980 sonrasındaki edebiyat hayatının geneline dair ayrıntılı çalışmalar arttıkça ve kendi dayanaklarını içinde barındıran yeni hükümler ortaya konuldukça, bugün itibarıyla 40 yılı aşan bu sürecin belli noktalarında kırılma yaşandığının tespit edilebileceği ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır. Edebiyatın geneline şamil veriler ortaya konuldukça, postmodern sanat anlayışının 1990'ların başlarından itibaren Türk edebiyatında etkinliğini hissettirmeye başlaması, 28 Şubat 1997'de gerçekleşen postmodern askerî müdahale, 3 Kasım 2002'deki genel seçimlerden sonra gerçekleşen AK Parti iktidarı gibi etkenlerden birinin veya edebiyatı doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyen internet kullanımının yaygınlaşması gibi başka bir durum veya gelişmenin edebiyat tarihçiliği açısından bir dönüm noktası meydana getirdiği tespit ve kabul edilebilir. Böyle bir tespit ve kabulün olması durumunda, 1980 sonrasından kırılmanın yaşandığı noktaya kadarki sürece özel bir ad vermek de mümkün olacaktır. Ama böyle bir hüküm vermek için elde henüz yeterince veri bulunmamaktadır. Bundan dolayı 1980'den günümüze kadarki süreci, “şimdilik” kaydıyla “1980 Sonrası Türk Edebiyatı” diye adlandırmak gerekmektedir.

3.4.3.4.2. 1980 Sonrası Türk Edebiyatının Karakteristiği

İçinde yaşanan süreç olduğu için bu dönemle ilgili kesin hükümler vermenin güçlüğüne istinaden dönemin genele yönelik hükümleri ihtiyat kaydıyla ve esneklik taşıyacak şekilde kayda geçirmekte fayda vardır.

20. yüzyılın ikinci yarısında bütün dünyada olduğu gibi yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türk edebiyatında da postmodernizmin etkisi görülür. Bilhassa 1990'ların başlarından itibaren bu anlayışın edebiyattaki ağırlığı daha fazla hissedilir. Başta roman ve hikâye olmak üzere hemen hemen her türdeki metinlerde bu etkiyle karşılaşmak mümkün olduğundan gelecek yıllarda, bu sürecin “Postmodern Dönem Türk Edebiyatı” diye adlandırılabilceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Türk şiirinde, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısının aşağı yukarı tamamına yayılan İkinci Yeni etkisi, 21. Yüzyıl'ın başlarından itibaren eski ağırlığını kaybetmeye başlar. Ama bu anlayışın tamamen yok olduğu da söylenemez. Bu anlayışın örtük ve dolaylı etkilerini “Bağımsız Bireyci Söylem”in temsilcilerinin şiirlerinde ve “Yenibütüncü Şiir” anlayışında görmek mümkündür.

Atatürk Sonrası Çok Sesli Dönem'de başlayıp İki Darbe Arası Dönem'de had safhaya ulaşan Türkçenin bozulması, bu dönemde durmuş; Türkçe yeniden doğal mecrasına dönmüştür. Dilin bu kazanımları, edebî eserlerin de daha nitelikli ve daha kalıcı olmasına katkı sağlamıştır.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle 1990'ların başlarından itibaren edebiyat faaliyetleri internetteki sanal ortama kaymaya başlamıştır. Edebiyat dergilerinin bir kısmı, basılı kâğıt üzerinden yayın yapmaktan vazgeçip yayın hayatını internet ortamına taşımıştır. Aynı anlayışla bazı edipler de eserlerini “e-kitap” formunda okuyucuyla buluşturmayı tercih eder hâle gelmişlerdir. Bu yüzden

ileride yapılacak çalışmalarda 1990'ladran itibaren görülen değişime istinaden bu sürece "Postmodern Dönem Türk Edebiyatı" yerine "Dijital Dönem Türk Edebiyatı" veya benzer bir ad vermek de söz konusu olabilecektir.

Bu dönemde Türkçülük, sosyalizm ve İslamcılık yanında liberalizm de edebiyatı etkileyen fikir akımları arasına girer. Bilhassa İki Darbe Arası Dönem'de edebiyatı siyasal propagandanın zemini hâline getiren ediplerin 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında iç hesaplaşmaya girmeleri ve "ideolojilerle hesaplaşma" diye nitelenen bir tavırla eser üretmeye başlamaları, liberalizmin edebiyat hayatına yönelik etkilerine delil gösterilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Edebiyat tarihçiliği çalışmalarında ele alınan edebiyat süreçlerinin belli karakteristik özelliklere istinaden dönemlere ayrılması, hem edebiyatın tarihini iyi analiz etmek bakımından hem de yapılan dönem tasnifinin edebiyat eğitiminde kullanılmasının faydaları bakımından son derece önemli bir ameliyedir.

Türk edebiyatı tarihçiliği çalışmalarında bu ameliyenin ilk belirtileri Osmanlı'nın son yıllarında görülmekle birlikte, yapılan çalışmaların edebiyat biliminin çağdaş gereklerine uygun hâle gelmesi Cumhuriyet yıllarında gerçekleşmiştir.

Türk edebiyatının Tanzimat sonrasındaki tarihini yazan edebiyat bilimciler, süreci kendilerince en makul metot ve yaklaşımlara göre tasnif etmişlerdir. Bu metot ve yaklaşımlar içinde en çok tercih edilenler, edebiyat hayatıyla siyaset ve düşünce hayatı arasında ilişki kurmayı ihmal etmeyenlerdir.

Buna karşın kimi edebiyat teorisyenleri ve edebiyat tarihçileri, edebiyat tarihinin yazımında siyasal dönemlerin ve dönüm noktalarının neredeyse bire bir edebiyat tarihinin de dönem adları ve dönüm noktaları olarak alınmasına itiraz ederler. İtirazı yapanların temel dayanağı, bu tarz bir yaklaşımda edebî ölçünün ihmal edilmiş olmasıdır.

Edebiyat tarihindeki dönem adlarının siyasal referans noktalarına bağlı olmasına yönelik eleştiriler tamamen görmezden gelinmemeli; ama edebiyatın toplumsal ve siyasal hayatla bağlarının bu tarz adlandırmaları kaçınılmaz kıldığı da unutulmamalıdır. Sadece Türk edebiyatında değil; bütün milletlerin edebiyat hayatında görülen edebî eğilimler, sanat anlayışları, edebiyat akımları, siyasal ideolojilere, bilimsel veya felsefi düşüncelere ve bunların hepsinin bir arada oluşturduğu "medeniyet"e dayanmaktadır. Bilhassa Türk edebiyatında eser üreten her edibin kendi eserindeki muhtevayı, dili ve üslubu belirlerken, kendi siyasal düşüncesinden, dünya görüşünden ve hayat anlayışından hareket ettiği hatırlanacak olursa Türk edebiyatı tarihçiliğinde kullanılan dönem adlarının siyasal referanslı olmasının kaçınılmazlığı da kabul edilir. Edebiyatı siyasetten soyutlamaya çalışarak eser üretmeye gayret eden ediplerin bu tavrı bile aslında siyasîdir. Eserlerinde siyasal düşünceyi dışlayan Cenap Şahabettin gibi, Ahmet Haşim gibi ediplerin bu tavırlarının arkasında bile başka gerekçelerin yanında siyasal gerekçelerin bulunduğu söylenebilir. Bu yüzden Türk edebiyatının, özellikle Yeni Türk Edebiyatı'nın dönemlere ayrılmasında siyasal dönüm noktalarını görmezden gelmek mümkün değildir.

Buna istinaden, bugüne kadar yapılmış dönem tasniflerini dikkate alarak, onların güçlü tespitlerini tekrarlayarak; ama eleştirilecek taraflarını da görmezden gelmeyerek "Yeni Türk Edebiyatı" diye adlandırılan edebî süreci "Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı", "II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı", "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı" ve "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı" diye dönemlere ayırdıktan sonra, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nı da sürecin uzunluğunu ve bu uzun süreçte edebiyat hayatında meydana gelen karakteristik değişimleri

dikkate alarak “Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı”, “Atatürk Sonrası Çok Sesli Dönem Türk Edebiyatı”, “İki Darbe Arası Dönem Türk Edebiyatı” ve “1980 Sonrası Türk Edebiyatı” adlarıyla alt dönemlere ayırmak gerekir. Bunlardan “1980 Sonrası Türk Edebiyatı”nın da 1990’ların sonu veya 2000’lerin başlarından itibaren yeni yeni bir kırılmayı içinde barındırma ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu bağlamda, ortaöğretimden itibaren öğrencilere öğretilen Yeni Türk Edebiyatı tarihinde “Servet-i Fünun Dönemi”, “Fecr-i Ati Dönemi”, “Millî Edebiyat Dönemi” gibi dönem adlarının kullanımından vazgeçilmelidir. Bu vazgeçiş onların önemsiz olduğu ve ihmal edilmesi gerektiği anlamına gelmemelidir. Bunlar elbette Türk edebiyatı tarihinin önemli toplulukları veya edebî anlayışları olmak münasebetiyle edebiyat tarihlerinde ilgili kısımlarda gereği gibi ele alınmalıdır. Ama bunların birer edebî dönem değil; birer edebî topluluk veya edebî anlayış olduğu bilinciyle hareket edilmeli, bununla bağlantılı olarak ÖSYM’nin sınavlarındaki sorularda da gerekli hassasiyet gösterilmelidir.

Her ne kadar bu çalışma boyunca “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”nın “Yeni Türk Edebiyatı”nın içindeki süreçlerden biri olduğu zikredilmişse de, bu dönemin süreç bakımından uzunluğu, içine aldığı edip sayısının ve eser sayısının fazlalığı ve bu dönemdeki edebî anlayış çeşitliliği dikkate alınarak “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”nın akademik hayatta müstakil bir ana bilim dalı hâline getirilme imkân ve ihtimali ilgili çevrelerde tartışılıp karara bağlanmalıdır.

Kaynakça

- Acehan, A. (2011). “Yeni Türk Edebiyatının Devirleri ve Genç Türk Edebiyat Birliği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1 Winter 2011, s. 583-596.
https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1043201905_acehanabdullah.pdf&key=14639. Erişim Tarihi: 30.04.2024.
- Akyüz, K. (1983). “Türk Edebiyatı, Yeni” *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 32, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. s. 134-201.
- Akyüz, K. (1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akyüz, K. (1997a). “Türkler (Türk Edebiyatı)” maddesi içinde ana başlık olmaksızın yazılmış bir bölüm”, *İslâm Ansiklopedisi*, 12/2. Cilt. Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı, s. 565-596.
- Akyüz, K. (1997b). “Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı”, *İslâm Ansiklopedisi*, 12/2. Cilt, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı, s. 596-627.
- And, M. (1972). *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Argunşah, H. (2019). “Toplumsal Faydacı Edebiyat Anlayışı: Millî Edebiyat Dönemi”, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, ed.Polat, N. H.; Akpınar, S, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 86-102. e-kitap:
<https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TDE308U/ebook/TDE308U-11V4S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>. Erişim Tarihi: 02.05.2024.
- Aytaç, G. (1983). *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aytaç, G. (2003). *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I – II*, İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Blamires, H. (1984). *A Short History of English Literature*, Routledge.
- Bozdoğan, A. (2006). “Dönem ve Akım Nitelemeleri Arasında Kalmış Bir Terim: Millî Edebiyat”, *İlmî Araştırmalar*, S. 22, Güz 2006, s. 15-32.
- Budak, A. (2008). *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Dağıtım San. ve Tic.Ltd. Şti.

- Çetin, N. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Bizde Türk Edebiyatı Tarihleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetin, N. (2016). *İkinci Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Demirci, N. (2017). *Atatürk Dönemi Türk Romanında Kadın Kimliğinin İnşası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Eken, C. (2020). *Atatürk Dönemi Türk Romanında Adli Süreçler ve Mahkemelerin İşleyişi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (1997). *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Filazi, G.; Çuhadar, S.; Karaca, D.; Bozbiyık, N.; Baycanlar, M. (2022). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 10 Ders Kitabı*, ed. Koca, H., Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (2004). "Meşrutiyet". *İslam Ansiklopedisi*, 29. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 388-393.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Dili ve Edebiyatı*, Ankara: YAYKUR Açık Yükseköğretim Dairesi.
- Kaplan, M.; Enginün, İ.; Kerman, Z.; Birinci, N.; Uçman, A. (1992). *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaca, A. (2018). "Edebiyat-ı Cedîde Topluluğunun Oluşumu", *II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı*, ed. Polat, N. H.; Akpınar, S., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. s. 3-18. e-kitap:
<https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/EDB303U/ebook/EDB303U-11V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.
Erişim Tarihi: 02.05.2024.
- Karaca, A.; Çağın, S.; Aktaş, Ş.; Gariper, C.; Şahin, İ. (2018). *II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı*, ed. Polat, N. H. ve Akpınar, S., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. e-kitap:
<https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/EDB303U/ebook/EDB303U-11V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.
Erişim Tarihi: 02.05.2024.
- Korkmaz, R.; Argunşah, H.; Kolcu, A. İ.; Külahlıoğlu İslam, A.; Gariper, C.; Gündüz, O.; Özcan, T. (2004). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, ed. Korkmaz, R., Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Köprülü, M. F. (2020). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: ALFA Basın Yayın Dağıtım San ve Tic. Ltd. Şti.
- Lanson, G. (1937). *İlimlerde Usul Edebiyat Tarihi*, çev. Yusuf Şerif, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Levend, A. S. (1961). "Türkçülük ve Millî Edebiyat", *Belleten Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1961*, Cilt: 9, s. 147-206. (<https://tdkbelleten.gov.tr/tam-metin-pdf/116/tur>). Erişim Tarihi: 25.04.2024.
- Loewenstein, D.; Mueller, J. (By Edited) (2008). *The Cambridge History of Early Modern English Literature*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Narlı, M. (2009). *Roman Ne Anlatır; Cumhuriyet Dönemi (1920-2000) Türk Romanı Üzerine Tematik Bir Tasnif ve Değerlendirme*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okay, M. O. (1994). "Edebiyat Tarihi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 403-405.
- Okay, O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı Fikirler Türler Topluluklar Temalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Önal, M. (2008). *Yeni Türk Edebiyatı En Uzun Asrın Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Polat, N. H. (2012). *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Polat, N. H. ve Argunşah, H. (2019). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, ed. Polat, N. H. ve Akpınar, S., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, e-kitap:
<https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TDE308U/ebook/TDE308U-11V4S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.
Erişim Tarihi: 02.05.2024.
- Sağlam, N. (2006) "Medeniyet Tarihimizin En Girişli Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7, 2006, 9-23.

- Sevük, İ. H. (Tarihsiz). *Edebî Yeniliğimiz*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Solak, Ö. (2014). *Edebiyat Biliminde Kuram ve Yöntem*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TKAE (1992). *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat*, ed. Yok, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Wellek, R.; Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Uysal, A. E., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Widdowson, P. (2004). *He Palgrave Guide to English Literature and its Contexts 1500-2000*, New York: Palgrave Macmillan.
- Yalçın, A. (1985). *II. Meşrutiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Yalçın, A. (2002). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, S. (2021). *Sosyal Kimlik Kuramına Göre Türk Romanında 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.